Agenda Recreatie en Toerisme Groene Hart

Handreiking voor recreatieve ontwikkeling van het Groene Hart - 2035

Eindrapportage 24 oktober 2025

Groene Hart
BESTUURLIJK PLATFORM GROENE HART

REGIONALE SAMENWERKING
ALPHEN AAN DEN RIJN
GOUDA
WOERDEN

wing
partner in ruimte en ontwikkeling

BUREAUBUITEN
economie & omgeving

Inhoudsopgave

Colofon 3

Samenvatting 4

1 Inleiding 5

1.1 Waarom een gezamenlijke agenda? 5
1.2 Totstandkoming (bijlage/colofon) 6
1.3 Voor wie is dit stuk bedoeld? 6

2 Urgentie en achtergrond 8

2.1 Groeiende recreatiebehoefte 8
2.2 Recreatie en toerisme draagt bij aan maatschappelijke waarden 10
2.3 Groene Hart NOVEX- aanpak, werken aan duurzaam ruimtegebruik 11
2.4 Het historische landschap als basis 11
2.5 Recreatieruimte ontstaat niet vanzelf 13

3 Ambitie recreatie en toerisme 2035 - 2050 14

3.1 Vier actielijnen gezamenlijke ontwikkeling Groene Hart 15
3.2 Geografische vertaling van ambities naar het Groene Hart 17

4 MEER RUIMTE VOOR RECREATIE 19

4.1 Ambitie 19
4.2 Agendapunten voor gezamenlijke acties 19
4.3 Ruimtelijke ontwikkelprincipes 19

5 BELEEFBAAR VRIJETIJDSLANDSCHAP 27

5.1 Ambitie 27
5.2 Agendapunten voor gezamenlijke acties 27
5.3 Ruimtelijke ontwikkelprincipes 27

6 RECREATIE ALS AANJAGER VOOR EEN TOEKOMSTBESTENDIG LANDSCHAP 34

6.1 Ambitie 34
6.2 Agendapunten voor gezamenlijke acties 34
6.3 Ruimtelijke ontwikkelprincipes 34

7 GROENE HART ALS WAARDEVOLLE BESTEMMING 41

7.1 Ambitie 41
7.2 Agendapunten voor gezamenlijke acties 41
7.3 Toelichting 42

8 Organisatie 48

8.1 Aandachtspunten 48
8.2 Organisatiestructuur 48

Literatuur 51

Bijlage 1 Achtergrond recreatie en toerisme in het Groene Hart 52

8.3 Maatschappelijke verschuivingen 52
8.4 Overige trends en ontwikkelingen toerisme en recreatie 55
8.5 Economisch belang recreatie en toerisme 56

Bijlage 2 Vrijetijdsvoorkeuren inwoners Groene Hart (leefstijlen) 58

Bijlage 3 Overzicht thematiek gemeenten en provincies Groene Hart 60

Colofon

Agenda recreatie en toerisme Groene Hart
Handreiking voor recreatieve ontwikkeling van het Groene Hart 2035

Bestuurlijk platform Groene Hart, Alphen-Gouda-Woerden (AGW),
Wing partner in ruimte en ontwikkeling, Bureau BUITEN economie & omgeving.

In samenwerking met:

Provincies
Noord-Holland
Zuid-Holland
Utrecht

Gemeenten
IJsselstein
Gouda
Alphen aan den Rijn
Bodegraven-Reeuwijk
De Ronde Venen
Krimpenerwaard
Gorinchem
Lopik
IJsselstein
Woerden
Montfoort
Nieuwkoop
Molenlanden
Vijfheerenlanden
Zuidplas
Stichtse Vecht
Leiderdorp
Kraag en Braassem
Oudewater

De vijf Groene Hart waterschappen

Overige betrokken organisaties
LTO Noord
ANWB
Staatsbosbeheer
Waterrecreatie Nederland
HISWA-RECRON
Ministerie VRO
Stichting Groene Hart Verbinders
Groene Hart Werkt
Zuid Hollands Landschap
Vereniging Regio Water

Samenvatting. Via vier actielijnen met agendapunten, ruimtelijke principes en acties werken we aan onze ambitie: **Duurzame groei voor recreatie en toerisme met aandacht voor kwaliteit van natuur, erfgoed, landschap en leefomgeving.**

Actielijnen	Agenda- en actiepunten	Principes voor landschappelijke toepassing
A. Samen ruimte zoeken én maken voor recreatie	• Samen ruimte zoeken én maken voor recreatie • Kwaliteitsimpuls geven aan het landschap • Waardevolle verblijfsrecreatie stimuleren • Bestaande structuren benutten • Toegang van stad-land verbeteren	1 Ruime recreatieve mengzones langs steden en dorpen 2 Water multifunctioneler en beter verbonden voor recreatie 3 Verblijfsrecreatie met meerwaarde voor het landschap
B. Beleefbaar vrijetijdslandschap	• Combinatie natuur, cultuur, erfgoed en landschap benutten • Natuur en landschap behouden én openstellen • Bereikbaarheid en toegankelijkheid verbeteren • Verhalen Groene Hart ontsluieren • Belevingselementen toevoegen	1 Veenweidelandschap beleven en behouden 2 Erfgoed als fundament voor beleving en vormgeving landschap 3 Robuust, aantrekkelijk en veelzijdig recreatief netwerk
C. Recreatie als Aanjager voor een toekomstbestendig landschap	• Recreatie draagt bij aan gezonde leefomgeving voor iedereen • Koppelkansen recreatie, klimaatadaptatie en natuuropgaven • Vitaliteit en gezondheid bevorderen	1 Nieuw water voor klimaatadaptatie en recreatie 2 Diverse en toegankelijke veennatuur 3 Gezondheid en recreatie als krachtig koppel
D. Groene Hart als waardevolle bestemming	• Verantwoorde groei: druk en draagkracht in balans • Vraag- en aanbodsturing op basis van data • Toegankelijk en inclusief recreëren • Gedragscode waardevol recreëren ontwikkelen en stimuleren • Samenwerken aan een sterk merk & positionering	Acties: • Dataverzameling en monitoring toerisme en recreatie • Bestemmingsontwikkeling en vraagsturing

1 Inleiding

Als gemeenten en provincies en maatschappelijk organisaties binnen het Groene Hart hebben we de ambitie om recreatie en toerisme in ons gebied op een gezonde manier mee te laten groeien met ruimtelijke veranderingen in stad en land. Recreatie is niet alleen een doel op zich, maar ook een middel om andere doelen te bereiken. Het is van groot belang voor ons welzijn, de volksgezondheid en de economie, en het biedt kansen voor verbreding of versterking van andere sectoren (bijvoorbeeld de agrarische sector of de cultuur- en erfgoedsector). De grote behoefte aan ruimte voor recreatie zal nog verder toenemen als gevolg van bevolkingsgroei in de grote steden rond het Groene Hart en ook in kleinere kernen. Daarnaast zijn er ontwikkelingen zoals verstedelijking, klimaatadaptatie, duurzame energie en natuurherstel die enerzijds ruimte vragen, maar tegelijkertijd kansen bieden voor multifunctioneel ruimtegebruik met recreatie en toerisme. We zoeken nadrukkelijk de verbinding. Samen zorgen we ervoor dat er in tijden van transitie ook voldoende aandacht, ruimte en uitvoeringskracht voor recreatie en toerisme blijft.

Voor u ligt de Recreatieagenda Groene Hart 2035. De agenda bestaat uit een strategische visie met ambities en acties die bijdragen aan een gezamenlijke aanpak van recreatie en toerisme, en die zorgen voor een toekomstbestendige groei. Tegelijkertijd presenteren we dit als een ruimtelijke agenda met ontwikkelprincipes voor recreatie en toerisme die ingaan op verwachte ruimtelijke veranderingen in ons landschap, zowel op de korte als de langere termijn.

1.1 Waarom een gezamenlijke agenda?

Het Groene Hart is al jaren een aantrekkelijke vrijetijdsbestemming met meer dan 700.000 overnachtingen per jaar[1]. Daarnaast gebeurt binnen gemeenten, provincies, waterschappen, DMO's[2], maatschappelijke organisaties, ondernemers en burgerinitiatieven al veel. Toch leiden deze initiatieven op Groene Hart-niveau nog niet tot ontwikkeling en positionering van het Groene Hart als geheel, als één hoogwaardig recreatief landschap. Een gezamenlijke kapstok ontbreekt. Dit komt onder andere doordat recreatie en toerisme vaak per gemeente of provincie georganiseerd is. Interprovinciaal is er wel aandacht voor het versterken van recreatie en toerisme, maar een echte aanpak ontbreekt. Dat uit zich bijvoorbeeld in routestructuren die niet altijd even logisch op elkaar aansluiten. Per provincie zijn de routes goed geregeld, maar een overkoepelend aanbod versterkt het Groene Hart als recreatieve bestemming. Recreanten trekken zich niets aan van gemeentegrenzen!

Echt vooruitstrevend recreatief beleid komt bovendien niet altijd goed uit de verf, omdat andere sectoren en opgaven vaak prioriteit krijgen. Daarbij wordt nog veel sectoraal gewerkt, terwijl recreatie bij uitstek overlap heeft met andere sectoren. Ook heeft regionaal beleid over de ruimte (bijvoorbeeld NPLG, RES) nauwelijks een relatie met recreatiebeleid en worden er verschillende tijdsdimensies en schaalniveaus voor plannen en acties gebruikt. Daarnaast wordt de kwaliteit van recreatie en toerisme voor een groot deel door private ondernemers bepaald. Dit maakt dat versterking van het Groene Hart als recreatief en toeristisch gebied niet eenvoudig stuurbaar is. Deze agenda beoogt daarom om een brug te slaan tussen ambities op het niveau van het Groene Hart en acties op lokaal schaalniveau. Het beoogt om te inspireren door het verbinden van lokale activiteit met een groter geheel, waardoor je kunt meeprofiteren van slagkracht, kennis en middelen. Dit vertalen we in concrete acties met bestuurlijke ondersteuning.

[1] Groene Hartmonitor 2023

[2] DMO staat voor Destinatie Management Organisaties

1.2 Totstandkoming (bijlage/colofon)

Om tot deze handreiking te komen is actief gebruik gemaakt van de kennis en inzichten van medewerkers van meer dan 35 gemeenten, 3 provincies, 5 waterschappen en diverse maatschappelijke partners. (o.a. HISWA-RECRON, LTO, ANWB). Er zijn 2 onlinebijeenkomsten georganiseerd en 2 fysieke bijeenkomsten in Utrecht en Kamerik, aangevuld met schriftelijke bijdragen en reacties. De ontwikkelprincipes in dit document zijn gedurende dit proces enkele malen besproken en aangescherpt.

Dit document bouwt voort op ambities, visies en beleidsstukken die (grotendeels) al vastgesteld zijn zoals de omgevingsvisies van de provincies en gemeenten (aanwezig bij 34 van de 41 gemeenten), en specifiek toerisme- en recreatiebeleid (aanwezig bij 21 van de 41 gemeenten). Om tot een goed overzicht te komen zijn alle gemeentelijke documenten die beleid voor recreatie en toerisme bevatten geïnventariseerd. Daarnaast zijn regionale visiedocumenten bestudeerd, evenals aanpalende stukken over de grote opgaven in het Groene Hart, bijvoorbeeld die van het bestuurlijk platform Groene Hart. De uitkomsten van deze analyse vormen de basis voor deze gezamenlijke koers. Daarmee moet dit document goed aansluiten bij lopende acties en strategieën, maar biedt het vooral meerwaarde door het overzicht op regionale schaal en door een visie die een verbinding legt tussen ruimtelijke opgaven én kansen voor een recreatielandschap van de toekomst; een duurzaam landschap waar bewoner en bezoeker, mens en dier, en stad en land op een gezonde manier samen kunnen bestaan.

In bijlage 3 bevindt zich een overzicht van de focusthema’s van alle gemeenten in het Groene Hart.

1.3 Voor wie is dit stuk bedoeld?

Dit stuk is allereerst bedoeld voor medewerkers en bestuurders vanuit de overheid die betrokken zijn bij plannen en keuzes over recreatie en toerisme in het Groene Hart en die betrokken zijn bij keuzes over de landschappen in het Groene Hart waarin recreanten verblijven. Dit zijn beleidsmedewerkers recreatie en toerisme van gemeenten, provincies en waterschappen. Daarnaast zijn dit dus ook ruimtelijke beleidsmedewerkers (bv. stedenbouw) van gemeenten, provincies en waterschappen die (onbewust) de condities bepalen voor recreatie en toerisme.
Zij kunnen dit document zien als inspiratiedocument voor het opstellen van een omgevingsvisie of toeristisch-recreatieve visie.

Bestuurlijk raakt de agenda aan meerdere bestuurlijke portefeuilles: naast recreatie en toerisme bijvoorbeeld ook het landelijk gebied, natuur en ruimtelijke ordening. Bovendien is dit stuk geschreven met en voor maatschappelijke organisaties en vertegenwoordigers van ondernemers die werken aan recreatie en toerisme, en die te maken hebben met overheden die de condities bepalen waarbinnen recreatie en toerisme kunnen ontwikkelen.

Deze agenda is bedoeld om verbindingen te leggen tussen verschillende partijen in het gebied en biedt daarvoor ideeën en argumenten. Zo ontstaat een sterke netwerkorganisatie, waarbij binnen de thematiek van recreatie en toerisme de juiste mensen en organisaties samen aan de slag gaan.

2 Urgentie en achtergrond

Het Groene Hart is een bijzonder gebied met landschappen uit verre middeleeuwen en met oorspronkelijke natuur. Tegelijk klopt hier het hart van de Randstad. Het Groene Hart is een recreatieve en toeristische bestemming die nog vol in ontwikkeling is, maar deze ontwikkeling gaat niet vanzelfsprekend goed. Het Groene Hart kent sterke troeven: aantrekkelijke trekpleisters, druk van vele potentiële bezoekers en de wil om op deze vraag in te gaan. Tegelijkertijd zijn er ook vele uitdagingen, zoals onbekendheid, bereikbaarheid, kwaliteit, duurzaamheid en capaciteit. Er is urgentie om de uitdagingen aan te pakken.

2.1 Groeiende recreatiebehoefte

Ons land telt in 2025 zo'n 18 miljoen inwoners en elke inwoner is eigenlijk óók een recreant: we gaan allemaal naar buiten en bijna iedereen[3] maakt wel eens een wandeling voor plezier of ontspanning. De komende tien jaar, tot aan 2035, blijft het aantal inwoners in de Randstad stijgen - en daarmee ook het aantal recreanten. Tegelijkertijd zit ook het inkomend en binnenlands toerisme in de lift: het NBTC verwacht tussen 2023 en 2035 een gemiddelde groei van 24%. Binnenlands toerisme zal daarbij naar verwachting met 13% stijgen tot 33 miljoen verblijfsgasten. Een flink deel hiervan wordt verwacht in de Groene Hart provincies Noord-Holland (+37%), Zuid-Holland (+28%) en Utrecht (+25%). Onder de streep hebben we dus plek nodig voor deze (meervoudige) groei aan vrijetijdsbesteding en toerisme.

De ruimte voor recreatie is ondertussen steeds meer afgenomen, terwijl het inwoneraantal stijgt. Sinds 1900 is de recreatieruimte zelfs met 80% afgenomen[4]. Naar verwachting zet de trend van bevolkingsgroei tot 2050 door en dat betekent dat de druk op de recreatieruimte alleen maar groter wordt. ANWB berekende eerder dat er minimaal 62.800 hectare aan groene recreatieruimte nodig is om de huidige recreatiedruk in stand te houden. Een deel hiervan zal ook in het Groene Hart gerealiseerd moeten worden, ook gelet op de bevolkingsgroei die wordt verwacht vanuit de stedelijke randen. Bureau BUITEN berekende middels het Recreatief Behoeftemodel dat er in het gehele Groene Hart een overschrijding van de vraag naar recreatiegebied zal komen, met het zwaartepunt vooral in de randen rondom steden en dorpen. Uit de Toolkit Natuurrecreatie van de Leefstijlvinder blijkt dat zo'n 72% niet meer dan 10 kilometer aflegt om bij een recreatie- of natuurgebied te komen. De toeristische druk neemt naar verwachting vooral in en rondom stedelijk gebied toe.

Er is voor veel mensen plek nodig om te kunnen recreëren in het groen. Vaak is die plek er niet of zijn er geen voorzieningen om in die ruimte te voorzien; voor een wandeling is bijvoorbeeld een pad nodig of een brug over een slootje. De oorspronkelijke infrastructuur in het Groene Hart met dijken, kades en veldwegen is niet goed toegerust op grote bezoekersaantallen, zeker wanneer dit vergeleken wordt met de toegankelijkheid van bijvoorbeeld de Utrechtse Heuvelrug met zijn vele bospaden en toegangen.

[3] *Nederlands Vrijetijdsonderzoek 2022-2023, NBTC (2024)*

[4] *ANWB, Meer ruimte voor recreatie, 2023*

Als de druk te hoog wordt of de juiste voorzieningen ontbreken zijn er consequenties, zoals zichtbaar is bij trekpleisters met verkeerscongestie, het plassengebied op zonnige dagen (parkeerproblematiek en verkeersveiligheid) of andere plekken met slechte doorstroming. Te hoge toeristische druk kan ook leiden tot natuurschade, overschrijding van de leefbaarheid voor bewoners en/of tot teleurgestelde bezoekers. Denkend aan de grotere recreatiedruk die mag worden verwacht in het Groene Hart kan er gesleuteld worden aan het aanbod (voorzieningen/landschap) of aan de recreatieve vraag (sturing op behoefte/bezoekersverkeer).

Tegelijkertijd verandert onze vrijetijdsbehoefte continu. Door de opkomst van e-bikes is onze actieradius met duurzaam vervoer groter geworden en is langer en verder fietsen ook voor de groeiende groep senioren een aantrekkelijke manier van vrijetijdsbesteding en vervoer in één. Daarnaast zijn we als recreërende mens veeleisender geworden: we zoeken naar beleving, kwaliteit en comfort. Technologische ontwikkelingen helpen ons daarbij.

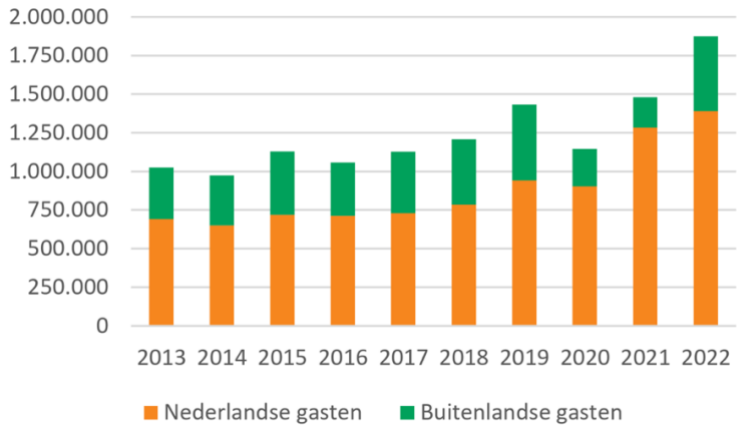

Het aantal overnachtingen van gasten in het Groene Hart (Groene Hart Monitor, 2023)

2.2 Recreatie en toerisme draagt bij aan maatschappelijke waarden

Recreatie en toerisme voegt waarde toe aan het Groene Hart. Allereerst op economisch gebied, want het levert een bijdrage aan de economie in de vorm van werkgelegenheid (5% van de banen[5]), toeristenbelasting en als ecosysteemdienst. Het CBS berekende dat recreatie en toerisme als ecosysteemdienst in 2018 landelijk zo'n 14 miljoen euro opleverde. Natuur*recreatie* (zonder overnachting) leverde in 2018 zo'n 7 miljoen euro op, denk hierbij aan wandelen, fietsen, zwemmen, op het strand liggen, watersport enzovoorts. De baten van natuurrecreatie en natuurtoerisme komen voort uit gerelateerde uitgaven in andere sectoren. Bij natuur*toerisme* kun je denken aan strandvakantie, wandel- en fietsvakanties, watersportvakanties en outdoor vakanties. Ongeveer tweederde van de mensen die deze vakanties in Nederland doorbrengen is Nederlands. Het meest wordt gewandeld in bossen (34%), maar ook openbaar groen (13%) en graslanden (11%) zijn interessant voor wandelen in de natuur. Ook 'groene leefbaarheid' is een ecosysteemdienst, het gaat hier grofweg om baten voor een goede leefomgeving die gerelateerd zijn aan dicht bij de natuur wonen. De meerwaarde hiervan werd in 2018 geschat op 1,5 miljard euro. Bos, water en openbaar groen vlak bij de directe leefomgevingen dragen het meest bij.[6]

Uit landbouwdata[7] blijkt dat recreatie en toerisme ook een belangrijke bijdrage kan leveren aan bedrijfsresultaten. Deze bijdrage is ruim twee keer groter dan het agrarisch natuurbeheer, dat weliswaar in het Groene Hart een belangrijke rol heeft. Daarnaast leveren recreanten ook een bijdrage aan andere bronnen van inkomsten zoals de verkoop van producten bij de boerderij.

Recreatie en welzijn

Recreatie en toerisme speelt een belangrijke rol in ontmoeten, zelfontplooiing, gezondheid, bewegen en ontspannen, natuureducatie en gevoel van eigenaarschap en bewonerstrots in een landschap. Het welzijn van mensen wordt voor een niet gering deel bepaald door de gevoelde verbinding met de omgeving, het landschap. Hiermee bestaat er ook een belangrijke relatie met veranderingen in het landschap. Dit wordt duidelijk zichtbaar wanneer er een waarde op het spel staat (bijvoorbeeld wanneer boskap in Amelisweerd dreigt als gevolg van A27 wegverbreding). Minder zichtbaar is dat recreatief gebruik de maatschappelijke waarde van ruimtelijke ingrepen kan vergroten, zoals natuuraanleg, dijkversterking, waterberging, wegaanleg en/of woningbouw. Door een verandering alleen al te bekijken door de ogen van een recreant kan meerwaarde zichtbaar worden.

Wanneer ons landschap gaat veranderen en er meer druk op de ruimte komt te liggen, zouden de recreatiemogelijkheden voor inwoners en bezoekers eigenlijk continu moeten worden verkend.

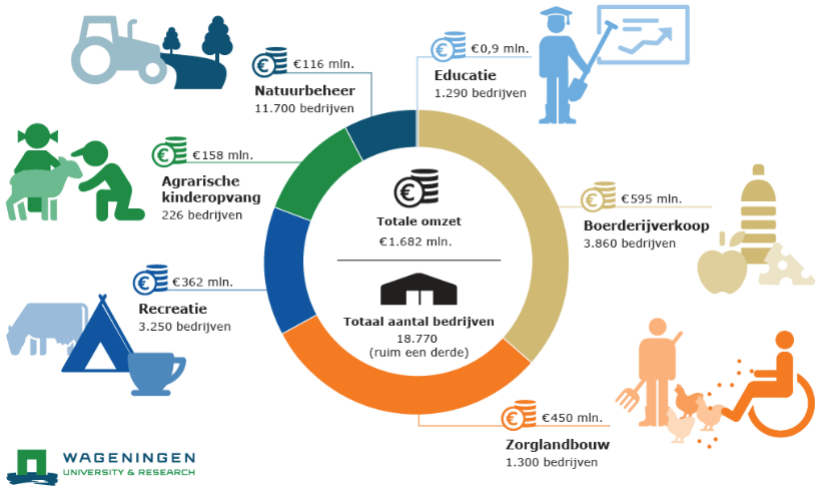

Multifunctionele landbouw in Nederland; omzet per activiteit, in 2023.

[5] Bestuurlijk Platform Groene Hart, Groene Hart Monitor, 2023
[6] CBS i.s.m. WUR, Natuurlijk Kapitaalrekeningen Nederland 2013-2018, 2021
[7] Kijk op multifunctionele landbouw; 2025 LTO/WUR

2.3 Groene Hart NOVEX- aanpak, werken aan duurzaam ruimtegebruik

Ruimte maken voor recreatie vraagt om aanpassingen in het landschap, zowel fysiek/technisch als ook vaak een verandering in beleid en/of organisatie. Tegelijkertijd hebben we ook te maken met andere grote opgaven die ruimte vragen in het Groene Hart zoals de energietransitie, transitie van de landbouw, natuurherstel en klimaatadaptatie. De ruimte*vraag* is groter dan de ruimte die *beschikbaar* is.

De Rijksoverheid werkt aan de Nota Ruimte om deze opgaven op een slimme manier te combineren en een eerlijke plek te geven, met aandacht voor een prettige leefomgeving. Tot aan de inwerkingtreding van de Nota Ruimte geldt de huidige Nationale Omgevingsvisie (NOVI), met bijbehorende NOVEX-gebieden. Het Groene Hart is zo'n NOVEX-gebied. Hier werken het Rijk, provincies Zuid-Holland, Utrecht en Noord-Holland, waterschappen, de regio-structuren en inliggende gemeenten aan oplossingen voor bodemdaling, behoud van biodiversiteit, behoud en ontwikkeling van het agrarische polderlandschap en van cultuurhistorische waarde van het Groene Hart, en aan ruimte voor duurzame woningbouw, duurzame energie en natuurlijk recreatie.

Het Coördinatiebureau Groene Hart geeft uitvoering aan de NOVEX-opgaven. De betrokken partijen willen gezamenlijk het recreatieve potentieel van het Groene Hart benutten en ontwikkelen, passend bij de grote opgaven zoals hier beschreven.

NOVEX opgaven (bron: Ontwikkelperspectief Groene Hart):

- Duurzame versterking van historisch erfgoed
- Droogteaanpak en voorkomen tekorten in zoetwatervoorziening
- Bergingsruimte voor water na heviger piekbuien
- Peilverhoging in veenweiden vanwege bodemdaling en CO_2 uitstoot uit oxiderend veen.
- Begeleiding schaalvergroting in landbouw t.a.v. schaal van gebouwen, dieraantallen en emissies, verkeer.
- Instandhouding Natura 2000
- Realisatie NatuurNetwerkNederland (NNN)
- Verbeteren waterkwaliteit KRW
- Inzetten op meer mogelijkheden voor recreatie en toerisme voor inwoners van het Groene Hart en voor omwoners in de Randstad.
- Realisatie duurzame energie conform klimaatakkoord en RES.
- Verbeteren en verduurzamen bereikbaarheid (OV en fiets)

Ten aanzien van het landelijke gebied hebben veel van de ontwikkelingen te maken met klimaatadaptatie en duurzaamheid. Dit vertaalt zich onder meer in strategieën om veenbodem te vernatten en landbouwpraktijken daarop aan te passen.

2.4 Het historische landschap als basis

Het landschap in het Groene Hart heeft belangrijke cultuurhistorische waarden en is een belangrijk gebied voor weidevogels, voedselproductie en voor wonen en werken. De cultuurhistorie is in veel gebieden nog altijd zichtbaar voor wie hier oog voor heeft, bijvoorbeeld in langgerekte veenweidekavels (cope-ontginningen) met sloten die er soms al 900 jaren liggen. Rivierdijken, zoals langs de Giessen, Hollandse IJssel en de Vecht, laten met hun kronkels sporen zien van doorbraken en krachtig herstel. De veenplassen, zoals de Loosdrechtse Plassen en Reeuwijkse plassen tonen in het landschap de energiewinning uit de Gouden Eeuw. Stoere forten, zoals de Wierickerschans, maken deel uit van de Hollandse Waterlinies. En in talrijke bebouwingslinten in het veen wisselen eeuwenoude gebouwen en recente bouwsels elkaar af. In het breed beleefbaar maken van deze waarden valt nog veel te winnen.

Die leesbaarheid van de historie staat tegelijk op veel plekken ook onder druk door bijvoorbeeld oprukkende bebouwing of toenemende impact van verkeer. Deze druk zal niet minder worden, want nieuwe huizen, bedrijventerreinen, vele windturbines en hoogspanningsleidingen, nieuwe vormen van grondgebruik (fruitteelt, bollen) en nieuwe waterwerken kloppen op de poorten van het Groene Hart. De wijze waarop deze

veranderingen plaats gaan vinden zullen ook grote invloed hebben op de waarde van het gebied voor recreatie en toerisme.
Dit is dan ook een wisselwerking die aandacht vereist. Het gaat grofweg om twee afwegingen: 'waar geef je ruimte aan nieuwe ontwikkelingen' en 'hoe geef je die ruimte?'

De waar?-vraag kan worden benaderd met de cultuurhistorische waarden kaart die recentelijk is opgesteld binnen de gebiedsbiografie Groene Hart[8]. Hierin is onderscheid gemaakt tussen gebieden met hoge waarde, midden waarde en basiswaarde. Bij ontwikkelingen met een verreikende uitstraling kan deze indeling helpen om te kiezen voor gebieden die nieuwe functies kunnen krijgen en gebieden waar vooral het recreatief potentieel wordt benut.

Met betrekking tot de 'hoe?'-vraag gaat het om de wijze waarop functies ontwikkelen. De balans tussen het historische landschap en nieuwe functies dient aandachtig te worden vormgegeven en landschappelijke draagkracht moet worden gerespecteerd. Dit geldt ook voor veranderingen als gevolg van aangepast recreatief gebruik: werk vanuit een symbiose tussen de kwaliteit van het landschap en de benutting voor recreatie en toerisme. Recreatief gebruik dient niet ten koste te gaan van het landschap, dus zorg dat de lusten van recreatie groter zijn dan de lasten (Perspectief 2030, NBTC; Waardevol Toerisme, Rli). Laat bijvoorbeeld recreatie op historische erven in een lint niet leiden tot opvallende parkeerplaatsen of detonerende nieuwbouw die afbreuk doet aan de beleving van het hele lint.

Voor recreatie en toerisme is het overigens belangrijk om te constateren dat hoogwaardige cultuurhistorie niet per definitie synoniem is aan hoogwaardige recreatieve beleving. Weiland krijgt over het algemeen in Nederland een lagere waardering dan bos, ondanks dat weilanden soms uit de middeleeuwen stammen en bos bijvoorbeeld uit de 20e eeuw[9]. Variatie van openheid met opgaande beplanting wordt vaak gewaardeerd, zeker in vergelijking met open landschap dat sterk wordt beïnvloed door stedelijke randen en door intensief agrarische gebruik. Ons 'oerbrein' voelt zich veilig op plekken met mogelijkheden voor beschutting, en met oog op klimaatverandering kan opgaande beplanting beter passend zijn.

Cultuurhistorische waardenkaart

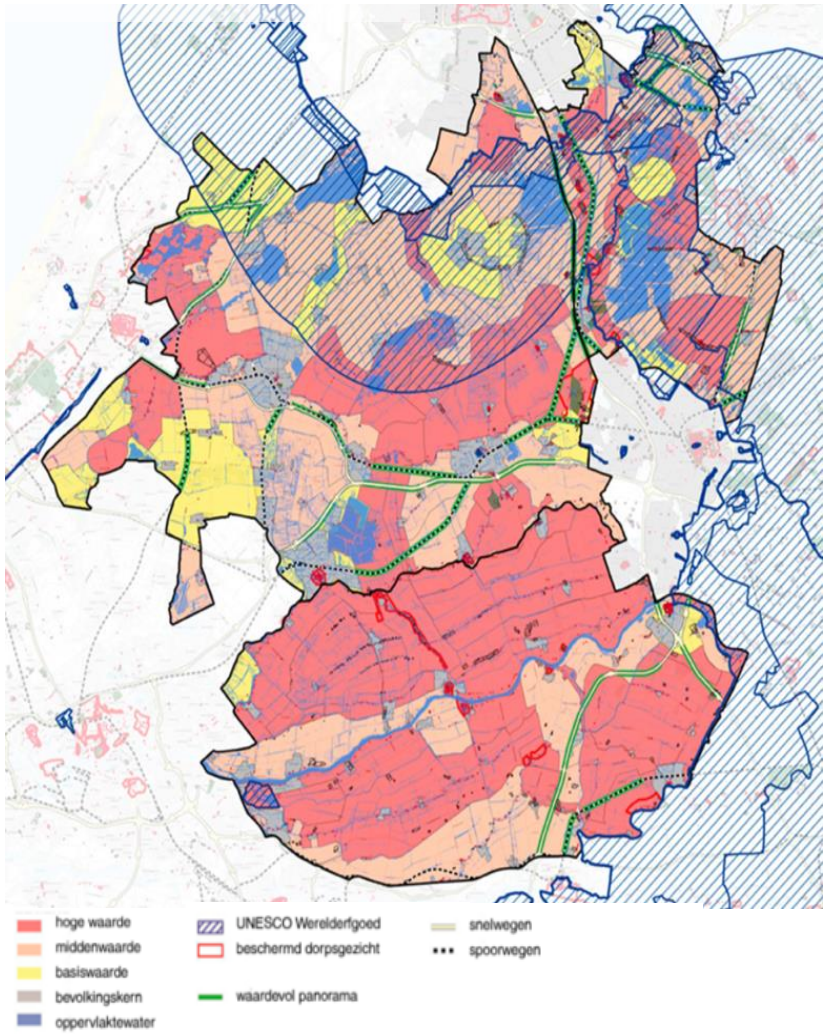

[8] Groene Hart biografie, wereld tussen de steden, Steenhuis Meurs 2023. In opdracht van bestuurlijk platform Groene Hart.

[9] CLO, Belevingskaart van het Nederlandse Landschap (2009)

2.5 Recreatieruimte ontstaat niet vanzelf

De urgentie voor het onderwerp wordt breed gedeeld. In veel beleidsstukken en Omgevingsvisies wordt recreatie en toerisme genoemd. Maar zoals in de Leidraad Ruimte voor recreatie en toerisme[10] al is beschreven: in de belangrijkste richtinggevende ruimtelijke programma's wordt recreatie weliswaar benoemd, maar er wordt niet of nauwelijks beschreven hóe recreatie en toerisme kunnen samengaan met grote maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Ook in het recente Position Paper Recreatie (IPO, 2025) pleiten de twaalf provincies voor het belang van recreatie voor de samenleving en de leefomgeving. Daarnaast dringen zij aan op meer recreatieruimte door recreatie integraal mee te wegen in gebiedsontwikkelingen en door het (lokaal) benutten van recreatie en toerisme voor economische dynamiek, vitale regio's en leefbaarheid.

Dit is ook de insteek van deze agenda. Het daadwerkelijk realiseren van deze samenhangende of geïntegreerde ontwikkeling met recreatie vraagt om schaken op meerdere borden: omgevingsvisies van rijk, provincie en gemeentes; strategische samenwerking op Groene Hart-niveau en tussen buurgemeentes; stimuleringsbeleid en kwaliteitsbeleid; en gerichte communicatie met aanbieders en gebruikers. Daarbij is extra aandacht nodig voor de sturing op lange termijnen (een boom groeit langzaam) in combinatie met heel korte termijn (toeristische trends kunnen snel veranderen en recreatieve drukte nog sneller).

[10] VTN Vrijetijdsnetwerk, Leidraad 'Ruimte voor Recreatie & Toerisme', 2023

3 Ambitie recreatie en toerisme 2035

De samenwerkende partijen in het Groene Hart zetten in op gezonde, groene groei van recreatie en toerisme met aandacht voor de leefbaarheid en de kwaliteit van natuur, erfgoed en landschap. We werken samen aan meer ruimte voor verschillende vormen van recreatie in stad, land en de randzones hiertussen. Door vanuit een brede blik en vanuit verschillende sectoren te investeren in recreatie en toerisme kan het Groene Hart een veel grotere betekenis krijgen voor inwoners van het Groene Hart zelf - én van de Randstad. Het gaat hier om gezondheid van inwoners en bezoekers alsook om de vitaliteit van de economie van het Groene Hart.

Ambitie: Duurzame groei voor recreatie en toerisme met aandacht voor kwaliteit van natuur, erfgoed, landschap en leefomgeving.

Dat doen we aan de hand van vier belangrijke actielijnen. Elke actielijn geeft richting aan de toekomst van het Groene Hart als plek waar ook in de toekomst prettig gewoond, gewerkt en gerecreëerd kan worden. De eerste drie actielijnen hebben een belangrijke ruimtelijke component. Daarom worden in deze agenda ook ontwikkelprincipes voor landschappelijke inpassing meegenomen. Zo werken we niet alleen aan het uitvoeren van verschillende acties, maar zorgen we ook voor aansluiting bij grote maatschappelijke en ruimtelijke vraagstukken. We hebben immers te maken met een landschap in transitie waar ruimte moet ontstaan voor natuurinclusieve landbouw, klimaatmaatregelen en duurzame energie. Maar daarnaast zijn onze dorpen, steden en het landschap ook het decor voor onze vrijetijdsbesteding. En tegelijkertijd een groot gedeeld goed: cultuurhistorie en natuurgebieden die we allen koesteren.

3.1 Vier actielijnen gezamenlijke ontwikkeling Groene Hart

A Meer ruimte voor recreatie

Meer mensen, meer diversiteit, meer ruimteclaims. Ondanks alle drukte is er ook meer ruimte nodig voor recreatie en toerisme. Soms gaat het om hectares maar vaker gaat het om het verbinden van opgaves zodat een verandering ook meer ruimte geeft voor recreatie. Voor iedere inwoner van de Randstad komt er binnen 15 minuten een aantrekkelijke recreatieplek bereikbaar. Iedereen moet snel en makkelijk toegang hebben tot aantrekkelijke recreatieplekken. Onderling verbonden parkstructuren, bijvoorbeeld in een lint, verbinden het stedelijke gebied met het landelijke gebied én fungeren als verbrede stadsrand met ruimte voor wonen, werken, ondernemen en recreëren. Verblijfsrecreatie draagt bij aan de beleving van het Groene Hart en voegt kwaliteit toe aan het (openbare) landschap.

Samenwerken aan de agendapunten:

A. Samen ruimte zoeken én maken voor recreatie
B. Kwaliteitsimpuls geven aan het landschap
C. Waardevolle verblijfsrecreatie stimuleren
D. Bestaande structuren benutten
E. Toegang van stad-land verbeteren

Hoe passen we dit landschappelijk toe?

- Ruime recreatieve mengzones langs steden en dorpen
- Water multifunctioneler en beter verbonden voor recreatie
- Verblijfsrecreatie met meerwaarde voor het landschap

B Beleefbaar vrijetijdslandschap

Samen werken we de komende 10 jaar aan een beleefbaar vrijetijdslandschap: voor nu én voor toekomstige generaties. Het Groene Hart wordt hét gebied waar natuur, cultuur, stad en landschap samen een unieke beleving vormen. We houden onze iconische gebieden en belangrijke waarden in stand, en onderzoeken waar we het landschap en de cultuurhistorische elementen beleefbaar kunnen maken voor verschillende doelgroepen. Denk daarbij aan het veenweidelandschap behouden én actief beleefbaar maken via routes, uitzichtpunten en verhalen. Beleving is meer dan alleen kijken. We zetten in op een divers landschap waarin mensen zich kunnen verwonderen en waar ruimte is voor rust, ontspanning, spel, avontuur en educatie. Storytelling helpt om de verhalen van landschap, erfgoed en bewoners levend te houden en uit te dragen. Ons erfgoed is onze gedeelte identiteit en dat laten we spreken. Een samenhangend en veelzijdig recreatienetwerk ontsluit ons landschap en zorgt ervoor dat gebieden voor *iedereen* beleefbaar is.

Samenwerken aan de agendapunten:

A. Combinatie natuur, cultuur, erfgoed en landschap benutten
B. Natuur en landschap behouden én openstellen
C. Toegankelijkheid verbeteren
D. Verhalen Groene Hart ontsluieren
E. Belevingselementen toevoegen

Hoe passen we dit landschappelijk toe?

- Agrarisch veenweidelandschap beleven en behouden
- Erfgoed als fundament voor beleving en vormgeving landschap
- Robuust, aantrekkelijk en veelzijdig recreatief netwerk

C Recreatie als aanjager voor een toekomstbestendig landschap

Waar we horen: ‘recreatie kan bijdragen aan andere opgaven’ denken wij: dat kan beter. We gaan een stap verder en beschouwen recreatie en toerisme als *aanjager* voor het werken aan een toekomstbestendig landschap. We zitten vanaf de eerste fase aan tafel met collega’s uit andere beleidsvelden om door middel van recreatieve maatregelen óók te zorgen voor klimaatadaptatie, omgaan met bodemdaling en een gezonde leef-, sport- en vrijetijdsomgeving.

Klimaatverandering vormt een grote uitdaging voor het Groene Hart. Om dit het hoofd te bieden zijn veranderingen nodig die ingrijpen op het watersysteem en bodemgebruik. Deze veranderingen vormen ook een aangrijpingspunt voor recreatie en toerisme. Toekomstbestendigheid gaat bovendien om de mens, wiens gezondheid nauw samenhangt met haar omgeving. Door de raakvlakken tussen enerzijds gezonde preventieve omgeving en anderzijds recreatie en toerisme te ontwikkelen dragen we bij aan een duurzaam Groene Hart en een duurzame Randstad.

Samenwerken aan de agendapunten:

- Recreatie draagt bij aan gezonde leefomgeving voor iedereen
- Koppelkansen recreatie, klimaatadaptatie en natuuropgaven
- Vitaliteit en gezondheid bevorderen

Hoe passen we dit landschappelijk toe?

- Nieuw water voor klimaatadaptatie en recreatie
- Diverse en toegankelijke veennatuur
- Gezondheid en recreatie als krachtig koppel

D Groene Hart als waardevolle bestemming

Samen werken we aan het Groene Hart als *dé bestemming voor waardevolle vrijetijdsbesteding en toerisme*. In lijn met Perspectief 2030 (NBTC) en Waardevol Toerisme (Rli) staat ook het Groene Hart voor een duurzame aanpak, met een bredere insteek dan alleen het aantrekken van toerisme. Iedere bewoner profiteert van toerisme en recreatie. Druk en draagkracht zijn in balans. Het gaat om passende vormen van toerisme, instrumenten om te sturen op vraag en aanbod en een kwaliteitsimpuls.

Ervoor zorgen dat elke bewoner profiteert van recreatie en toerisme, vraagt om regie op gebiedsniveau. Er is ruimte voor meer toerisme op sommige plaatsen en andere plaatsen zijn gebaat bij methoden om overdruk van toerisme te voorkomen. Dat kan zijn omdat de leefomgeving onder druk staat, de natuur onder druk staat of omdat de infrastructuur niet gebouwd is op bepaalde bezoekersaantallen. Door drukte en recreatief en toeristisch gebruik van het gebied te meten en te monitoren, kan slim worden gespreid door inzet van informatievoorziening en routing. Tegelijkertijd willen we meer profiteren van de naam “Groene Hart” als sterk merk. Samen zíjn we het Groene Hart. Maar ook dit kan alleen van de grond komen als er een gezamenlijke koers gevaren wordt. Als we gaan voor ‘Bestemming Groene Hart’, moet er wel eerst een bestemming ontwikkeld worden. Daarvoor is de leidraad Bestemmingsmanagement van het NBTC een handig hulpmiddel. In lijn met dit model zetten we gezamenlijk in op dataverzameling, monitoring, bestemmingsontwikkeling en een sterk netwerk.

Samenwerken aan de agendapunten:

- Samenwerken aan een sterk merk
- Verantwoorde groei: druk en draagkracht in balans
- Inzet sturingsmechanieken (zonering, nudging)
- Gedragscode waardevol recreëren
- Inzetten op passend aanbod

3.2 Geografische vertaling van ambities naar het Groene Hart

Wat betekenen de actielijnen voor de geografie van het Groene Hart? Met andere woorden: wat speelt waar? De actielijnen A, B en C hebben een duidelijke ruimtelijke component. De kaart hiernaast toont een geografische weergave van de ambities van deze actielijnen in het Groene Hart.

A. Meer ruimte voor recreatie

Belangrijk zijn de zones rondom stedelijke gebieden, hier met een breedte van 3 tot 5 kilometer rond de steden. Dit is een gebied waarbinnen (in potentie) veel wandelbewegingen en frequente fietsbewegingen plaatsvinden en waarbinnen recreatieve functies snel bereikbaar zijn. Recreatieve opvangcapaciteit in het landschap kan worden verhoogd met voorzieningen binnen een samenhangende ontwikkeling van een landschap waarin meer beslotenheid zal ontstaan.

B. Beter beleefbaar cultuurlandschap

Voor betere beleving gaat het enerzijds om het veel voorkomende veenweidelandschap, maar ook om de beleving van cultuurhistorie. Daartoe zijn de belangrijke cultuurhistorische waardevolle gebieden zichtbaar in grijsgroene tint waar conservering en beleving vooraan staan terwijl het elders meer gaat om vormgeven aan verandering. Ook gaat het om de kwaliteit van het ontsluitingsnetwerk.

C. Recreatie als aanjager voor een toekomstbestendig landschap

Voor toekomstbestendig landschap wijzen we op de lage gebieden die in aanmerking komen voor wateropvang. Daarnaast gaat het om de dikste veenpakketten, donkergroen op de kaart. Deze veengebieden overlappen ook met kansrijke gebieden voor natuurontwikkeling zoals er in het verleden sprake was van een 'natte as' (die deels vertaald is in de NNN). Wat betreft gezondheid zijn de zones rond de steden relevant maar eigenlijk ook grote delen van het Groene Hart.

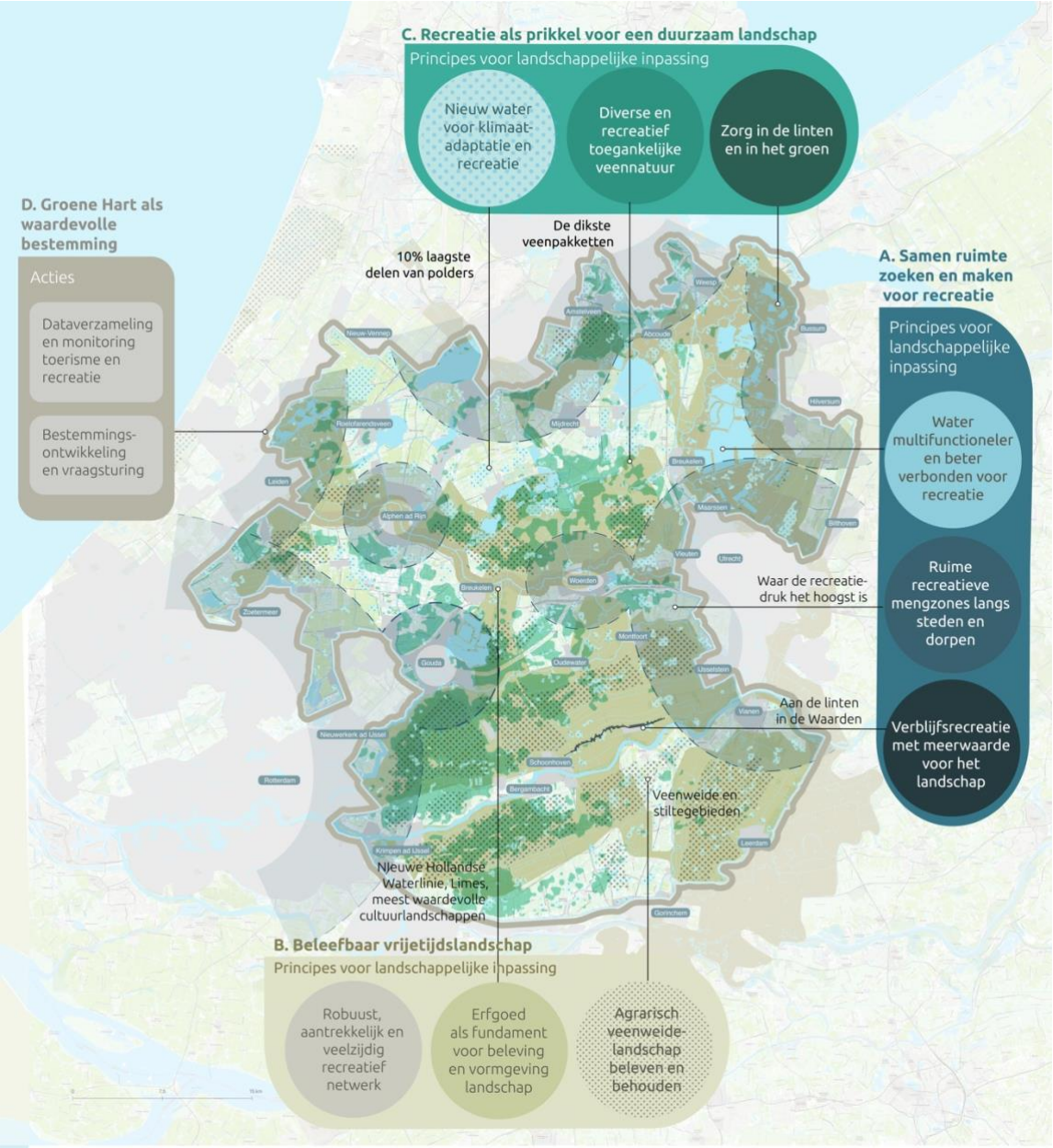

HOEVE STEIN

4 MEER RUIMTE VOOR RECREATIE

4.1 Ambitie

Meer mensen, meer diversiteit, meer ruimteclaims. Ondanks alle drukte is er ook meer ruimte nodig voor recreatie en toerisme. Soms gaat het om hectares maar vaker gaat het om het verbinden van opgaves zodat een verandering ook meer ruimte geeft voor recreatie. Voor iedere inwoner van de Randstad komt er binnen 15 minuten een aantrekkelijke recreatieplek bereikbaar. Iedereen moet snel en makkelijk toegang hebben tot aantrekkelijke recreatieplekken. Een parkachtig lint verbindt het stedelijke gebied met het landelijke gebied én fungeert als brede stadsrand met ruimte voor wonen, werken, ondernemen en recreëren. Verblijfsrecreatie draagt bij aan de beleving van het Groene Hart en voegt kwaliteit toe aan het (openbare) landschap.

4.2 Agendapunten voor gezamenlijke acties

A. **Samen ruimte zoeken én maken voor recreatie:** we zullen met elkaar moeten zoeken naar nieuwe plekken voor recreatie. Kansrijk zijn plekken die van functie veranderen vanwege duurzaamheids-vraagstukken (bijv. klimaat) en vanwege groeiende stedelijkheid. In de nabijheid van veranderingen dient recreatie mede de agenda te bepalen.

B. **Kwaliteitsimpuls geven aan het landschap:** we zoeken niet alleen naar méér hectaren maar zorgen er ook voor dat we identificeren welke bestaande recreatieve gebieden met een kwaliteitsimpuls aantrekkelijker en toegankelijker worden voor recreanten. Het waternetwerk inclusief oevers is een voorbeeld waar kansen liggen.

C. **Waardevolle verblijfsrecreatie stimuleren:** we maken vormen van verblijfsrecreatie mogelijk die iets toevoegen aan de omgeving. Bijvoorbeeld natuurinclusief en stimuleren bij nieuwe verblijfsinitiatieven een kwaliteitsimpuls van de nabije omgeving, zodat deze zones ook gebruikt kunnen worden door omwonenden (zie 4.3)

D. **Bestaande structuren benutten**: we benutten landschappelijke, historische en natuurlijke structuren voor logische routes, uitrustplekken, speelaanleidingen en andere vormen van beleving, waardoor door medegebruik nieuwe recreatieplaatsen kunnen ontstaan.

E. **Toegang van stad-land verbeteren**: we zorgen ervoor dat mensen in de stedelijke randen binnen en rondom het Groene Hart op strategische punten het landschap kunnen beleven en -waar mogelijk- betreden. Zo vergroten we de opvangcapaciteit van het gebied voor extensieve vormen van recreatie.

4.3 Ruimtelijke ontwikkelprincipes

Samen werken we de komende 10 jaar dus aan *meer ruimte* voor recreatie. Hoe verhoudt zich dat tot het landschap en de ruimtelijke omgeving? We houden bij ruimtelijke ontwikkeling aan drie principes:

- We werken aan **recreatieve mengzones** langs steden en dorpen waar we meer hectaren vrijmaken voor recreatief gebruik en waar we functies met elkaar combineren. We ontsluiten steden, dorpen binnen groene zones zodat een robuust vrijetijdsnetwerk ontstaat
- We **benutten het water** dat we hebben beter voor recreatie, routes en beleving. Naast plassengebieden en vaarwegen werken we ook aan aantrekkelijke veilige oevers.
- We zetten in op **verblijfsrecreatie met maatschappelijke meerwaarde.**

Hoe? Dat leest u in de volgende paragrafen. Op de pagina hierna is alvast middels schetsen verbeeld tot welke landschappelijke aangezichten deze ontwikkelprincipes kunnen leiden. Daarna volgt per ruimtelijk ontwikkelprincipe een toelichting op hoe het principe kan worden toegepast of uitgevoerd.

4.3.1 Overzicht: ruimtelijke ontwikkelprincipes in beeld

Ruime recreatieve mengzones langs stads en dorpsranden

Deze schets toont sport, spel, voedsel en andere functies in een afwisselend gebied nabij de steden (zie pagina 21).

Water multifunctioneler en beter verbonden voor recreatief gebruik

Deze schets toont enkele klassieke gebruiksvormen op en om waterlopen in het Groene Hart (zie pagina 23).

Verblijfsrecreatie met meerwaarde voor de omgeving

De schets toont kleinschalige verblijfsrecreatie die verweven is met landbouw en natuur en die bijdraagt aan recreatieve toegankelijkheid van het landschap (zie pagina 25).

4.3.2 Ruime recreatieve mengzones langs stads en dorpsranden

Het Groene Hart vervult een unieke rol als groene long voor een sterk verstedelijkte Randstad. Juist aan de stads- en dorpsranden is de druk op de ruimte het grootst: hier ontmoeten verstedelijking, infrastructuur, landbouw, natuur en recreatie elkaar. Omdat we steeds mobieler en flexibeler zijn, neemt ook de vraag naar routegebonden recreatie toe. Door een zonerand te ontwikkelen die het Groene Hart omsluit én ontsluit, ontstaat een situatie waarin de opvangcapaciteit vergroot wordt en de recreatiemogelijkheden daarmee 'vloeiender' worden. In deze gebieden is het belangrijk om recreatie in de te zetten voor maximale gezondheidswinst: recreëren vanaf de voordeur, gemakkelijke connectie naar het platteland en ruimtelijke mogelijkheden om te sturen op vraag- en aanbod op piekmomenten of bij structurele overdruk.

Veel gemeenten werken al aan programma's als Recreatie om de Stad, maar op Groene Hart-niveau is ook de verbinding tússen deze randzones een doel op zich. Verschillende vormen van recreatie passen in deze mengzones. Mensen in verstedelijkte gebieden kunnen vanaf de voordeur het 'lint' bereiken, mensen met een grotere actieradius kunnen zonder hordes verder van huis recreëren. Met zo'n vloeiende uitloopzone bereiken we maximale welzijnswinst. Aan de stedelijke kant van de randzondes is ruimte voor meer intensievere vormen van recreatie, met veel overlap met stedelijke voorzieningen zoals speeltuinen, avontuurlijk spelen, sportvoorzieningen en ruimte voor indoor en *outdoor leisure* en horeca. Tegelijkertijd is dit ook de plek waar de behoefte aan toegankelijke groene ruimte het meest zal gaan groeien. Mensen zoeken hier ontspanning dichtbij huis. Verschillende recreatieve behoeften komen hier bij elkaar terwijl het ook contactzones zijn tussen stad en land, cultuur en natuur, buurgemeenten.

We zullen moeten accepteren dat het in deze zones op plekken ook drukker gaat worden. Hier past opgaand groen goed bij de vraag naar schaduwrijke verkoelende plekken en een diverse beleving van het gebied. In bosrijk gebied is de drukteperceptie heel anders dan in uitgestrekt agrarisch gebied. Uitkijktorens in de zone 'openen' het weidevogelgebied zonder verstoring. Het paviljoen in de Oostvaardersplassen is daar een mooi voorbeeld van.

Het ontwikkelprincipe
We maken rondom het Groene Hart (aan de randen van steden) werk van een mengzone die meer diversiteit en nieuwe recreatiemeters oplevert, stimulerend is voor routegebonden recreatie, bewegen vanaf de voordeur faciliteert en een kapstok vormt voor stedelijke ontwikkeling.

Hoe werken we volgens dit principe?
Door functies hier slim te combineren, kunnen hoogwaardige zones ontstaan waar recreatie samengaat met natuur, agrarisch gebruik, stadslandbouw en diverse recreatieve voorzieningen. Dit kunnen groene parkzones worden waar veel meer ruimte is om te wandelen, waar naast weidenatuur, bos, struweel en water ontstaan, waar gefietst kan worden en waar plekken zijn om te tuinieren en lokale producten gekocht worden. Plekken die zowel rust als activiteit bieden.

Essentieel daarbij is het waarborgen van toegankelijkheid. Dat betekent het voorkomen dat oevers en paden worden geprivatiseerd, zorgen voor openbare groene ruimte nabij nieuwe uitbreidingen, en het realiseren van logische, aantrekkelijke verbindingen van de voordeur naar het Groene Hart. Dit zijn bij uitstek de plekken waar verkoeling en schaduw wordt gezocht op warme dagen, zeker voor mensen in gebieden met veel verstening en/of hoogbouw.

In landbouwgebieden kan ruimte ontstaan voor nieuwe diversiteit en lokale productie die op zichzelf een belevenis geeft. Denk aan Herenboeren of stadslandbouw zoals in tuinen van West, Rotterdam de Boer op en Stadsakkers Gouda. Dit kan doorontwikkeling zijn van een agrarisch bedrijf of kan vanuit burgercoöperaties ontstaan. Ook verstedelijking met publieke groene ruimtes, kan bijdragen aan aantrekkelijke recreatieve landschappen. Cultuurhistorische relicten vormen in de parkzones een magneet voor nieuwe attractieve voorzieningen.

Voor de recreatie- en toerismesector liggen hier belangrijke kansen, mits zij vroegtijdig worden betrokken bij de ruimtelijke ontwikkeling van routes en functies in de randen van het Groene Hart. Dit vraagt ook flexibiliteit om het recreatieve aanbod aan te passen aan een nieuwe vraag die zal ontstaan. Door met hoog kwaliteitsbewustzijn recreatie te verweven met opgaven zoals natuur, landbouw en woningbouw wordt versnippering voorkomen en ontstaat een aantrekkelijk, goed bereikbaar en samenhangend recreatielandschap in de groene overgangen tussen het Groene Hart, steden en dorpen.

Wat heeft de recreatie en toerisme sector nodig om mee te groeien?

- Planvorming gericht op slimme publieke investeringen in combinatie met particulier initiatief. Recreatieve infrastructuur in combinatie met landschapsontwikkeling kan een boost geven aan bereikbare ontwikkelingen in horeca of verbrede landbouw. Bijvoorbeeld Groen groeit mee.
- Strategie om landschapsontwikkeling voor elkaar te krijgen. Als recreatieve functies intensiveren wordt een stevig groen of blauw raamwerk belangrijk dat ruimte en tijd krijgt om te groeien. Zorg dat dit al onderdeel is van stedenbouwkundig planning. Zorg voor bijpassend grondbeleid voor laag-renderende functies. En plan met zorg verschillende gebruiksfuncties naast elkaar binnen het regionale netwerk.
- Goede verbindingen zijn belangrijk. Mogelijk in combinatie met aanlandzones om fietsgebruik te stimuleren. Zorg voor gelaagde infrastructuur: doorfietsroutes naast lokale ommetjes.
- In veel gevallen gaat dit over gemeentegrenzen heen van grote stad en kleinere buurgemeente. Dit vereist zorgvuldige samenwerking met respect voor verschillende belangen en het vraagt een vorm van regionale coördinatie.

Raakvlakken gemeentelijk, provinciaal, nationaal beleid

Provincies en gemeenten werken al jaren aan de zones tussen stad en land, met verschillende achterliggende doelen. Op veel plekken vindt in de komende jaren ook verdichting/inbreiding of nieuwbouw plaatsvindt. Programma's zoals Groen Groeit Mee borgen voldoende groene recreatieruimte van hoge kwaliteit. Ook is vanuit de landelijk indicator Recreatie om de Stad (2009) middels verschillende programma's geïnvesteerd in buffergebieden aan stads- en dorpsranden. Het concept recreatieve mengzone is dus niet nieuw, maar nog onvoldoende tot wasdom gekomen op Groene Hart-niveau. Juist de aaneenschakeling van deze mengzones zorgt voor maximaal gebruik van de ruimte en fluïde opvangcapaciteit.

Het schema hieronder verbeeldt de recreatieve mengzones, met een 'parkway' die intensieve vormen van recreatie en andere voorzieningen, verbindt voor allerlei vormen van duurzaam vervoer. Dit wordt een katalysator voor meer beweging en leidt tot het terugdringen van autokilometers. Aan de zijde van het platteland passen meer extensieve vormen van recreatie, waardoor de mengzone het startpunt kan zijn. De mengzone is daarmee zowel een buffer als een poort naar het Groene Hart.

Maximapark in Leidsche Rijn heeft een inspirerende parkway die functies verbindt. Foto TNO

Schematisch voorbeeld: randzone die stad en land verbindt (hier west-oost) maar ook kernen (noord-zuid) en aan stedelijke zijde ruimte biedt aan intensieve vormen van recreatie en aan landelijke zijde. Het Parklint is een soort semipermeabel membraan, met veel toegangsmogelijkheden aan stedelijke zijde, maar door strategische toegangspoorten ook beperkte toegang biedt tot het landelijk gebied.

4.3.3 Water multifunctioneler en beter verbonden voor recreatie

Water is een kernkwaliteit voor recreatie en toerisme. Varen, drijven, zwemmen, kijken. Het waternetwerk in het Groene Hart is van oudsher belangrijk voor recreatie op en aan het water. Vaak gaat het om nieuw recreatief gebruik van historische waterstructuren zoals trekvaarten, legakkers, sluisjes, grachten en havens. Op verschillende plekken wordt al ingezet op recreatie, met initiatieven die vaarwegen beter toegankelijk maken en oevers aantrekkelijker inrichten voor wandelaars, fietsers en natuur. Het ontwikkelprincipe 'Waternetwerk multifunctioneler en beter verbonden' bouwt hierop voort.

Recreatieve ambities gaan samen met uitdagingen van de waterschappen (Rijnland, Van Schieland en de Krimpenerwaard, Rivierenland, de Stichtse Rijnlanden en Amstel, Gooi en Vecht) en Rijkswaterstaat. Dat gaat onder meer om:

- KRW opgaven: waterkwaliteit, ecologie, vismigratie, waterveiligheid.
- Onderhoudsopgaven
- Eigendoms-/beheerafspraken, o.a. over oevergebruik, doorvaarbaar houden en aanwijzen (recreatieve) vaarwegen.
- Waterkwaliteit in relatie tot zwemwater.

In het werk dat aan het watersysteem wordt verricht wordt te weinig onderkend dat het gaat om een recreatieve hoofdstructuur. Er zijn kansen om meer te doen met het rijke waternetwerk en met een betere balans tussen veiligheid, ecologie en recreatie. Recreatie is niet een primaire taak van de waterschappen/hoogheemraadschappen, waardoor er vaak capaciteit of daadkracht ontbreekt om goede, gebiedsdekkende afspraken te maken over gebruik, ontwikkeling, beheer, onderhoud.

Het ontwikkelprincipe

Vanuit de notie dat water in het Groene Hart bijna altijd aantrekkingskracht heeft kunnen watergangen beter worden benut. Ze kunnen in ruimte en in gebruiksfunctie verbreed worden: niet alleen voor de vaarrecreatie, maar ook als zone waar waterbeheer, biodiversiteit en oeverrecreatie samenkomen.

Hoe werken we volgens dit principe?

We moeten zoeken naar functiecombinaties. Welke watergang vormt met zijn oevers een aantrekkelijke wandelgang? Gebruik beheerpaden in de basis voor wandelen. Dit is geen nieuw principe. Bospaden zijn soms ook oude beheerpaden voor houtproductie. In de veenweiden gaat dit in ieder geval om kades. Daarnaast zijn paden denkbaar in combinatie met fluctuerende peilen.

Toenemende recreatie kan de biodiversiteit beperken. Zonering, vanuit ecologisch en recreatief belang is nodig. Bijv. met keuze tussen kano en gemotoriseerd. Begroeide oevers kunnen het zicht vanuit de boot verrijken maar ook beperken. Hou rekening met groeihoogtes en blikvelden van kano of sloepgebruikers bij nieuwe aanleg van natuurlijke oevers.

Het is belangrijk om de infrastructuur op orde te hebben – bruggen (incl. tijden), sluizen en doorvaarhoogtes zijn hierin bepalend. Dit kan ook door nieuwe gebieden geschikt te maken voor vaarrecreatie. Reserveer middelen voor selectieve aanpak van doorvaarthoogtes in het gebied. Met name in de zuidelijk gelegen Waarden lijken kansen te zijn om het netwerk van bevaarbaar water uit te breiden. Ook een verbinding van Gouda met de Oude Rijn via de Breevaart is genoemd. Verhuurpunten voor kano's, sloepen of SUP's dragen ook bij aan meer laagdrempelig recreatief gebruik.

Een belangrijke randvoorwaarde is dat het waternetwerk openbaar toegankelijk blijft. Door toenemende privatisering van oevers staat dit onder druk. Door in te zetten op publieke toegankelijkheid van oevers kan het waternetwerk blijven functioneren als een verbindend raamwerk in het Groene Hart. Dit vraagt ook aandacht voor gedrag van recreanten op oevers. Een sloot vormt vaak ook een grens van eigendom. Oevers bieden dan toegang tot terreinen van eigenaren die mogelijk een conflict ervaren. Toenemende toegankelijkheid moet dus samengaan met het stimuleren van goed gedrag. Regionaal en gemeentelijk is coördinatie gewenst, ook vanuit de waterschappen, om in de gaten te houden hoe de drukte op het water zich ontwikkelt. Immers botsende belangen zijn denkbaar vanwege veiligheid en bestemming.

Wat heeft de recreatie en toerisme sector nodig om mee te groeien?

- Waterschappen: recreatie samen laten gaan met water, vaker samen aan tafel.
- Beheer en regelgeving flexibel onderzoeken als er recreatieve aanleidingen zijn.
- Informatievoorziening voor stimulering recreantengedrag op oevers en op water.
- Kansen benutten. Uitvoering en financiering organiseren vanuit gezamenlijke belangen van waterschap en andere overheid. Op kleine schaal en op grote schaal.

Raakvlakken beleid:

- Water beter benutten opnemen in Omgevingsvisies
- Provincies werken aan sloepennetwerken en kano en sup.
- Dijkversterkingen kansrijk voor koppeling met recreatie
- Ruimte voor recreatie in beleid waterschappen

Op dit moment zien we in vastgestelde Omgevingsvisies veel aandacht voor waterrecreatie in de klassieke waterrijke gemeenten aan plassen of rivieren. Toch liggen er juist kansen bij wateren die nog niet (optimaal) benut worden voor recreatie. Gemeente Oudewater richt zich bijvoorbeeld op het uitbreiden van het aantal ligplaatsen en voorzieningen voor waterrecreanten en zoekt tegelijkertijd naar een continue afzetmarkt voor voorzieningen die onder druk staan, overnachtingen op bijzondere plekken en verbeteringen voor routegebonden recreatie, waaronder varen. In de verbinding hiertussen zien we kansen. Gemeente Vijfheerenlanden zet in op betere verbindingen tussen Lek en Linge en de gemeente Alphen a/d Rijn zet in op het bevaarbaar maken van bestaande waterwegen. De gemeenten Gouda en Bodegraven-Reeuwijk willen graag de uitbreiding van het sloepennetwerk verwezenlijken samen met de provincie. Daarbij wordt dan de verbinding gemaakt tussen de Hollandse IJssel en de Oude Rijn.
Uit de Omgevingsvisies en participatiesessies blijkt draagvlak te zijn voor het beter benutten van water en oevers, maar niet overal blijkt dat mogelijk.

Per regio zijn er verschillende uitdagingen: privatisering van oevers in Utrecht; een fijnmaziger netwerk in de Waarden; aandacht voor mastroutes rond Gouda en het zoeken naar regionale impulsen voor de Hollandse Plassen.
In blauw de namen van waterschappen.

4.3.4 Verblijfsrecreatie met meerwaarde voor de omgeving

In het Groene Hart groeit, net als in de rest van Nederland, de vraag naar verblijfsrecreatie. Hoewel het gebied zich niet hoeft te laten sturen door deze alsmaar toenemende vraag, biedt het wél kansen om hier op een zorgvuldige manier op in te spelen. Daarnaast kan verblijfsrecreatie bijdragen aan verlenging van bezoek of zelfs terugkerend bezoek stimuleren. Een deel van de vraag kan terecht in het huidige verblijfsaanbod, waarbij gestuurd wordt op kwaliteit en vitale verblijfsrecreatie. Provincies en gemeenten voeren eigen beleid op verblijf in het buitengebied, veelal met beperkte ruimte voor maatwerk. Tegelijkertijd kan verblijfsrecreatie passend bij *regeneratief toerisme* (waarbij toerisme niet alleen de impact mitigeert maar actief meewerkt aan herstel of verbetering van een plek) ook juist zorgen voor verbetering van de beleving van het platteland, herstel van biodiversiteit en voor het toevoegen van landschappelijke kwaliteit die voor iedereen toegankelijk is.

Verblijfsrecreatie is in veel gevallen het resultaat van private investeringen, maar deze investeringen dienen als het goed is niet uitsluitend economisch rendement. Toeristische voorzieningen moeten bijdragen aan duurzame versterking van de omgeving, niet alleen in economische zin, maar ook in de kwaliteit van de omgeving, waar zowel bezoekers en bewoners van profiteren alsook de natuur. Succesvolle voorbeelden zoals Greenpark bij de Reeuwijkse Plassen laat zien hoe verblijfsrecreatie kan bijdragen aan gebiedsontwikkeling, lokale economie en landschappelijke kwaliteit.

Ook kleinschalige verblijfsmogelijkheden in natuurgebieden, linten en cultuurgoederen kunnen, onder de juiste voorwaarden, bijdragen aan het openstellen van een gebied (weliswaar voor een beperkte groep). Variatie aan in- en extensieve vormen van verblijf. Dorpen en steden spelen ook een belangrijke rol als startpunt voor toeristisch dagbezoek. Daar zijn vaak ook voorzieningen zoals horeca, supermarkt, kleinschalige retail, cultuur en erfgoed aanwezig.

Kleinschalige vormen van verblijfsrecreatie op of aan het water kunnen verder worden verkend. Hier, net als elders in het landelijk gebied, is vrijwel altijd sprake van maatwerk. Voor het recreatief potentieel en de trends en ontwikkelingen op gebied van recreatie en toerisme, kunnen bepaalde vormen van verblijf passend zijn. Ook hier is het van belang gemeentelijke koers af te stemmen in de regio. Problematiek zoals ondermijning, ongeoorloofd gebruik en permanente bewoning speelt vaak op meerdere plekken en zorgt voor terughoudendheid bij overheden, terwijl een lerend netwerk mogelijk kan zorgen voor het – middels maatwerk – toestaan van bepaalde vormen van verblijf die wél vitaal zijn, een bijdrage leveren aan het recreatief product en een kwaliteitsimpuls voor de omgeving kunnen betekenen.

Het ontwikkelprincipe
Stimuleer verblijfsrecreatie binnen kaders wanneer dit bijdraagt aan de kwaliteit en duurzaamheid van het landschap en de leefbaarheid in het Groene Hart. In gebieden waar de leefbaarheid onder druk staat of agrarische bebouwing leeg komt te staan liggen kansen voor verblijfsrecreatie met een passende schaal en een aansprekend recreatief concept. De kern van het principe is dat verblijfsrecreatie meerdaags verblijf in het Groene Hart mogelijk maakt en daarnaast dat het ook positieve spin-off effecten biedt voor de omgeving. Niet alleen versterking van de gastvrijheidssector maar ook een bijdrage aan landschapsherstel, natuurontwikkeling, behoud van erfgoed en/of de versterking van lokale gemeenschappen. Regeneratief toerisme past bij deze ambitie.

Hoe werken we volgens dit principe?
Kansen liggen vooral in en om linten maar mogelijk ook in overgangsgebieden rond natuurgebieden waar draagvlak wordt gezocht voor veranderend grondgebruik. Ook in randzones van het Groene Hart kan verblijfsrecreatie onderdeel zijn van meer divers gebruik. Naast particuliere ondernemers kan er specifiek ruimte gegeven worden aan organisaties die streven naar natuurwinst (voorbeelden zijn Land van ons, Cabiner, Natuurmonumenten). Coördinatie en marketing kan ervoor zorgen dat er gebiedsgewijs specifieke doelgroepen worden aangesproken. Bij de Nieuwkoopse Plassen bijvoorbeeld anders dan bij Utrecht/Haarzuilens.

Nieuwe verblijfsrecreatie is niet overal mogelijk of wenselijk, vanwege druk op leefbaarheid of praktisch vanwege de druk op riolering en de draagkracht van toegangswegen.

In Nederland kennen we voorbeelden waarin verblijfsrecreatie grote landschappelijke ontwikkeling mogelijk heeft gemaakt zoals het park Waterdunen in de Provincie Zeeland. Voor grootschalige verblijfsrecreatie is er in het Groene Hart echter beperkt animo. Een duidelijk beeld waar kansen voor verblijfsrecreatie met meerwaarde voor de regio liggen en waar opgaven liggen in de basis infrastructuur om dit mogelijk te maken, dient nader te worden verkend.

Wat heeft de recreatie en toerisme sector nodig om mee te groeien?

- Verken wat er nodig is in gebieden en hoe (nieuwe) verblijfsrecreatie daaraan bij kan dragen. Op een klein schaalniveau kan dit gaan om uitbreiding van beplantingsstructuren of het ondersteunen van bestaande lokale voorzieningen. Deze bijdrage kan via directe private investeringen gebeuren of bijvoorbeeld via gebiedsfondsen.
- Van belang is dat binnen regio’s samenwerking en gezamenlijke visie ontstaat over de wijze waarop gewerkt wordt aan hoogwaardiger landschap of toeristische infrastructuur vanuit particuliere initiatieven.
- Organisatie en coördinatie van samenhang is nodig. De som moet groter worden dan de delen.
- Uitnodigend beleid voor particulieren en ondernemers. Met heldere regels en randvoorwaarden die stimuleren om met kwaliteit te gaan ontwikkelen. In Zuid Holland is dat bijvoorbeeld focus op parken met een toeristisch profiel en met zicht op langjarige toeristische verhuur

5 BELEEFBAAR VRIJETIJDSLANDSCHAP

5.1 Ambitie

Samen werken we de komende 10 jaar aan een beleefbaar vrijetijds-landschap: voor nu én voor toekomstige generaties. Het Groene Hart wordt hét gebied waar natuur, cultuur en landschap samen een unieke beleving vormen. We houden onze iconische gebieden en belangrijke waarden in stand, en onderzoeken waar we het landschap en de cultuurhistorische elementen beleefbaar kunnen maken voor verschillende doelgroepen. Dit betekent ook dat we sturen op detonerende moderne ontwikkelingen zodat hoogwaardige recreatieve beleving mogelijk blijft. Beleving is meer dan alleen kijken en borden lezen. We zetten in op een divers landschap waarin mensen zich verwonderen en waar ruimte is voor rust, ontspanning, spel, avontuur en educatie. Story-telling helpt om de verhalen van landschap, erfgoed en bewoners levend te houden en uit te dragen. Ons erfgoed is onze gedeelde identiteit en dat laten we spreken. Een samenhangend en veelzijdig recreatienetwerk ontsluit ons landschap en zorgt voor gebieden die voor iedereen beleefbaar zijn.

5.2 Agendapunten voor gezamenlijke acties

A. **Combinatie natuur, cultuur, erfgoed en landschap benutten voor recreatie:** ons grote goed is openheid en samenhang. De unieke combinatie van cultuurlandschappen met hoge waarden en historische structuren zoals de Stelling van Amsterdam, de Neder-Germaanse Limes en de Hollandse Waterlinies, bieden kansen voor zowel openluchtrecreatie als voor herbestemming van bouwwerken voor recreatieve benutting. Deze locaties liggen niet alleen in het landschap, ze zijn aanleiding geweest voor de ontwikkeling van ons landschap.

B. **Natuur en landschap behouden én openstellen:** aansluitend op de vorige actielijn (méér ruimte) onderzoeken we ook hoe we het landschap meer kunnen openstellen, bijvoorbeeld door landbouwers te verleiden hun landerijen doorwaadbaarder te maken en door verstoringsgevoelige gebieden beleefbaar te maken vanaf een veilige plek. In samenspraak met natuurbeheerders zoeken we ook in het Natuurnetwerk Nederland naar vormen van extensieve recreatie die natuurbeleving optimaliseren zonder te veel verstoring.

C. **Toegankelijkheid landschap verbeteren:** de sleutel tot het toegankelijk maken van landschappen zoals hierboven beschreven zit niet alleen in het openen van een hekje of het plaatsen van één uitkijktoren. In gezamenlijkheid moeten we werken aan een sterk netwerk van routes, opstap/overstappunten, last-mile voorzieningen, laadpunten en fietsstallingen, zodat deze ook gebruikt kunnen worden voor bezoekersmanagement (zie hoofdstuk 7).

D. **Verhalen van het Groene Hart ontsluieren:** het inzetten van storytelling, met als basis de geschiedenis én de huidige verhalen van het Groene Hart, maakt het Groene Hart herkenbaar en zorgt ervoor dat plaatsen meer tot leven komen. Een bordje langs de kant is niet genoeg, maar door in te zetten op lokale verhalen en thema's zoals het voedsellandschap en veengeschiedenis (zie Drentse veengebieden) ontstaan sterke verhaallijnen die als kapstok dienen voor verdere ontwikkelingen zoals routes, thematisering, arrangementvorming en productontwikkeling.

5.3 Ruimtelijke ontwikkelprincipes

Samen werken we de komende 10 jaar aan de *beleefbaarheid* van ons landschap. Hierbij sluiten we aan bij ruimtelijke ontwikkelingen die naar verwachting plaats gaan vinden. We richten ons daarbij op drie ontwikkelprincipes:

- Veenweidelandschap behouden en beleefbaar maken
- Erfgoed als fundament voor beleving en vormgeving van de toekomst
- Robuust, aantrekkelijk en veelzijdig recreatief netwerk

5.3.1 Overzicht: ruimtelijke ontwikkelprincipes in beeld

Veenweidenlandschappen beleven en behouden

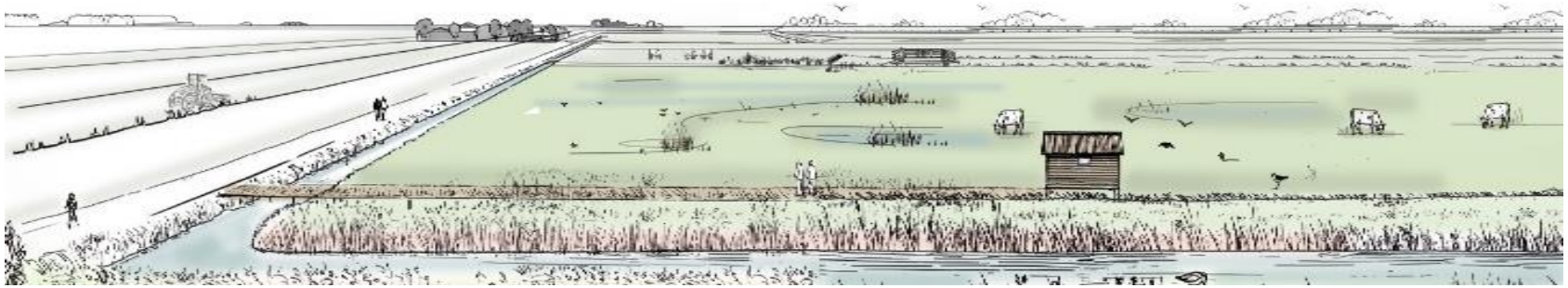

De schets toont een aantrekkelijk recreatief landschap met landbouw, natuurbeheer en kleinschalige infrastructuur (zie pagina 29).

Erfgoed als fundament voor beleving en voor vormgeving toekomst

De schets toont een historisch landschap met zorgvuldige zonering en inpassing van moderne energiefuncties (zie pagina 31).

Robuust, aantrekkelijk en veelzijdig recreatief netwerk

De schets toont gevarieerde recreatieve netwerken (zie pagina 33).

5.3.2 Veenweidelandschap behouden en beleven

Het open veenweidelandschap met zijn karakteristieke weidevogels is een icoon van het Groene Hart. Dit landschap is het domein van de landbouw die hier al vele eeuwen melkveehouderij beoefend. De landbouw van veenweiden bevat een paradox: enerzijds is het een toonbeeld van historische continuïteit met als kenmerken: gras, sloten, koeien, boeren en kaas. Anderzijds is de landbouw onderhevig aan voortdurende veranderingen in de wereldmarkt, in beleid en in de fysieke omgeving met een veranderend klimaat, een dalende bodem en zelfs in samenstelling van de grasmat. Ook komen er agrarische gebouwen vrij en is een trend van bedrijfsverbreding al geruime tijd zichtbaar. De provincies (en sommige gemeenten) in het Groene Hart hebben elk beleid gemaakt voor het omgaan met Vrijkomende Agrarische Bebouwing na bedrijfsbeëindiging. Verbreding is kansrijk om de plattelandsbeleving van het Groene Hart sterk te verbeteren. Landerijen die tot voor kort ontoegankelijk waren door bedrijfs-voering, kunnen nu een nieuwe opening naar het landschap zijn. Daar zijn ondernemers voor nodig die kansen zien in o.a. recreatie en toerisme, maar ook in koppelingen met zorg, plattelandswinkel, verkoop aan de deur of andere functies.

Een beleefbaar agrarisch landschap vraagt om:

- Diversiteit in de lint(dorp)en
- Benutten agrarische bebouwing
- Opening van het landschap
- Belevingselementen langs routes, op erven en in het landschap
- Producten en diensten die het platteland met dorpen en steden verbinden
- Routing en storytelling op basis van immaterieel erfgoed en erfgoedgemeenschappen. Ook ambachten passen hierbij.

Toerisme en recreatie kan tegelijkertijd ook bijdragen aan nieuwe verdienmodellen, bijvoorbeeld met multifunctionele landbouw.

[11] Publiekswebsite LTO Noord

Multifunctionele landbouw voorziet in een meervoudig verdienmodel, waarbij naast de primaire agrarische functie, ook aanvullende functies bijdragen aan het bedrijfsresultaat. Denk aan: zorgboerderijen, plattelandstoerisme, boerderijwinkels, museale functies et cetera.[11] Recreatiefuncties leveren in Nederland een drie maal grotere bijdrage aan het inkomen van multifunctionele agrariërs dan agrarisch natuurbeheer.[12] Daarnaast bieden ze tal van maatschappelijke waarden. Ze dragen bij aan de verbinding tussen stad en land, aan natuureducatie, bieden ruimte voor ontspanning, ontplooiing en/of zorg en dragen bij aan korte(re) voedselketens. Er is veel diversiteit, met als nadeel dat mogelijkheden niet altijd herkend worden.

Het ontwikkelprincipe

Er ligt een kans om het agrarische veenweide landschap toegankelijk en beleefbaar te maken voor een brede doelgroep van rustzoekers, recreanten uit de stad en natuurliefhebbers. Enerzijds draagt recreatie en toerisme bij aan verdienmodellen voor landbouw in transitie, anderzijds is de melkveehouderij een drager voor meer beleving van het platteland.

Hoe werken we aan dit principe?

Dit kan door het ontwikkelen of verfijnen van een samenhangend netwerk van goed bereikbare wandel- en belevingsroutes (zie ook 4.2.3) vanuit omliggende steden en dorpen. Hiermee versterken we de relatie tussen stad en platteland: het platteland wordt toegankelijker en zichtbaarder, de stad wordt verbonden met het ommeland dat haar voedt. Ook kan een sterk netwerk zorgen voor betere uitval mogelijkheden in geval van te hoge toeristische druk (zie ook hoofdstuk 5). Met betere spreiding kan de toenemende druk op het recreatienetwerk worden verlicht.

Weidevogels houden van openheid terwijl recreanten houden van afwisseling met begroeiing. Actieve zonering is nodig met enerzijds grote open weidegebieden met verfijnd weidevogelbeheer en anderzijds gebieden waar meer opgaande begroeiing toegestaan en gestimuleerd

[12] LTO/WUR Kijk op multifunctionele landbouw 2025

wordt. Weidevogelgebieden zijn momenteel zeer versnipperd en aantallen lopen terug. Om te zorgen dat er aantrekkelijke weidevogelgebieden blijven is afstemming over weidevogelbeheer op polder- of gebiedsniveau noodzakelijk. Zorg voor grote aaneengesloten gebieden met goed beheer. Dan wordt het ook makkelijker om elders ruimte te bieden voor kleinschalige begroeiing. Dit kan als groenblauwe dooradering rond dorpen en linten met hagen, elzensingels en bosschages.

Voor verschillende doelgroepen is recreatie en toerisme op multifunctionele erven interessant. Dit zijn grotendeels private initiatieven die vele vormen kunnen aannemen. Hierbij is het behoud van ruimtelijke kwaliteit in linten en op erven een aandachtspunt. Een 'ja, mits'-aanpak is hierbij passend: ja, gevarieerde beleving is welkom, mits rust, natuur en ook de duurzame identiteit van linten worden gerespecteerd. Specifiek voor agrariërs spelen veiligheid, verstoring en verzekerbaarheid een rol.

Wat heeft de recreatie en toerisme sector nodig om mee te groeien?
Multifunctionele landbouw heeft te maken met veel regeldruk en met beperkte aandacht en ruimte in omgevingsplannen (TLO werkgroep MFL). Hier is meer aandacht voor nodig, vooral gericht op recreatie en toerisme.

Mogelijke uitwerking:

- Ondersteuning van agrariërs met expertise en een luisterend oor gericht op samenwerking, kennisdeling en voorlichting; Bijvoorbeeld: gebiedsloods, adviseurs verdienmodellen? Agrarisch Expert Team?
- Marketing en infovoorziening koppelen aan zichtbare beleving van recreatief interessante landbouwpraktijken.
- Aantrekkelijk model beheer klompenpaden en openstelling agrarisch gebied: wat is er nodig? Verzekering, regels, beloning (bv gebiedsbreed bijdragen richting fonds/stichting)? Bundel ervaringen
- Koppeling tussen publieke financiering voor natuurbeheer of klimaatadaptatie (bijvoorbeeld bij aanleg van onderwaterdrainage). Gekoppeld aan deze subsidies kunnen bijv. provincies voorwaarden stellen ten aanzien van recreatieve toegankelijkheid of beheer van een aantrekkelijk landschap.

5.3.3 Erfgoed als fundament voor beleving en voor vormgeving toekomst

Het Groene Hart staat onder continue verstedelijkingsdruk, waardoor het historische karakter van het gebied gevaar loopt. Veel gemeenten in het Groene Hart werken aan behoud, bescherming en benutting van erfgoed. Per gemeente verschilt het focusgebied. Op sommige locaties gaat het om kerken en monumenten, andere gemeenten liggen in het Limes-lint of hebben te maken met agrarisch erfgoed.

De historie van ons landschap is meer dan alleen veenweidegebied. Het landschap van het Groene Hart is rijk aan cultuurhistorie en verhalen, zoals de ontginningen met bijbehorende verkavelingsstructuren en tiendwegen, de turfwinning en plassen, de waterlinies met forten en de windmolens. Dit landschap vertelt het verhaal van eeuwen menselijk ingrijpen, aanpassing en innovatie. De structuren die ooit zijn aangelegd of zijn ontstaan is langzaamaan ons erfgoed geworden. Maar tegelijkertijd staan we voor de vraag: hoe maken we ons erfgoed toekomstbestendig, in een landschap dat zal gaan veranderen? Welk erfgoed geven we door en welk erfgoed moet misschien wel plaatsmaken? Welke structuren, vlakken of punten kunnen we beter benutten voor recreatie en toerisme? Vandaag de dag werken we aan opgaven die eeuwenoud zijn en tegelijkertijd zeer actueel zijn: hoe komen we aan energie? Wat doen we met water? Wat is de afzetmarkt voor boeren? Hoe vervoeren we mens en goederen? Welke verhalen passen hierbij en hoe kunnen we het landschap laten mee-evolueren waarbij ruimte ontstaat voor behoud, benutting en beleving? Het risico bestaat dat dominante ontwikkeling zoals bedrijventerreinen en windturbines in de toekomst de subtiele erfgoedkwaliteiten van het Groene Hart overal overschaduwen. Dit raakt burgers maar ook recreanten. Elke burger is immers ook een recreant. Beleving, identiteit, authenticiteit raakt beide werelden. Tegenwicht en vooruitdenken is nodig. Hier ligt een opgave voor ruimtelijke ordeningsbeleid dat interactie heeft met recreatiebeleid en erfgoedbeleid.

Het ontwikkelprincipe
Het ontwikkelprincipe ‘Erfgoed als fundament voor vernieuwing’ stelt dat erfgoedwaarden leidraad worden in enerzijds het conserveren van historische landschappen en anderzijds in het faciliteren van ruimte voor noodzakelijke moderne functies. Dit gaat over de verbinding tussen verleden en toekomst. Niet door het landschap stil te zetten, maar door juist de erfgoedwaarden op te poetsen en vitaal te houden. En anderzijds door nieuwe functies zoals duurzame energieopwekking, innovatie in waterbeheer, bedrijvigheid of mobiliteit op een doordachte manier in te passen in en om het historische landschap.

Hoe passen we dit principe toe?
Nieuwe opgaven zullen het landschap veranderen - dat is onvermijdelijk. Door bewust te veranderen kan elders ruimte behouden blijven voor aantrekkelijk erfgoed waarin beleving centraal staan.
Door historische verhalen te verbinden met moderne ontwikkelingen ontstaan er lange verhaallijnen en gave contrasten, waarbij erfgoed op nieuwe manieren ingezet wordt en het gebied zowel zijn verleden als zijn toekomst vertelt. Vormgeving kan gevoed worden door historisch bewustzijn: een energielandschap dat aansluit op oude poldergrenzen, of een nieuw fietspad dat een historische route volgt en het verhaal ervan vertelt. Erfgoed wordt zo geen belemmering, maar een richtinggevend principe voor ruimtelijke ontwikkeling. Dit is een basis voor nieuwe verhalen en voor recreatie en toerisme.

Ontwerpers en planners dragen bij aan visies hoe oude en nieuwe kwaliteiten elkaar kunnen verrijken. Er bestaan reeds dergelijke visies[13]. Het gaat om keuzes voor conserveren én ontwikkelen en ook over lef om nieuwe ontwikkelingen te concentreren in plaats van te spreiden als hagelslag. Dit gaat trouwens vaak moeizaam. Het vormgeven aan grote veranderingen wordt nogal eens vermeden door veranderingen alleen sluipenderwijs toe te laten. Vormgeving met lef is mogelijk wanneer praktische voordelen benadrukt worden: nieuwe ontwikkelingen kunnen middelen genereren

[13] Bijv. Bestuurlijk platform Groene Hart

voor behoud van oude waarden zoals in historische binnensteden ook ervaren wordt. Vernieuwing kan samengaan met fondsen, voor erfgoedherstel, recreatieve infrastructuur, landschapsontwikkeling (beplanting) of met bezoekerscentra.

Te midden van alle dynamiek is het zaak om waardevol erfgoed te bewaren, te onderhouden én te benutten. Om verhalen te vertellen en te versterken. Dit gaat verder dan monumenten: veel van ons erfgoed is immaterieel. Uit de Erfgoedmonitor blijkt dat veel mensen met erfgoed bezig zijn en het belangrijk vinden om ons erfgoed in stand te houden. Immaterieel erfgoed is bij uitstek een middel om te voorkomen dat het toekomstige landschap onpersoonlijk wordt en slechts gebruikt wordt als natuurgebied en/of uitloopgebied. Juist hier is ruimte voor tradities, verhalen en gebruiken. Het gaat om een kwetsbaar evenwicht. Verkenning en experiment is nodig om te zorgen dat het Groene Hart een gebied met karakter blijft – waar je de geschiedenis beleeft én de toekomst ziet ontstaan.

Wat heeft de recreatie en toerisme sector nodig om mee te groeien?
Dit principe vereist bij uitstek het schakelen tussen uiteenlopende schaalniveaus. Bij beleid voor grootschalige windenergie kan er gewerkt worden met een historische en recreatieve visie op het niveau van het gehele Groene Hart, over provinciegrenzen heen om te bepalen hoe het erfgoed het best kan worden bewaard. Dit gaat om planologie maar ook om ontwerp: verken met lokale en met nationale spelers hoe grote transities (waterberging, energielandschap) recreatief aantrekkelijk kunnen worden gemaakt.

Bij toeristische ontwikkeling binnen bijvoorbeeld (rijks)monumentale boerderijen is maatwerk nodig op het niveau van linten en erven. Dit gaat diversificatie en herbestemming (anders dan alleen wonen) op gemeenteniveau. Dit kan in Zuid-Holland lokaal worden ondersteund met bijvoorbeeld het initiatief ervenconsulent in samenwerking met het Erfgoedhuis Zuid-Holland en Zuid-Hollands Landschap.

Wat kan de recreatie en toerisme sector bijdragen aan ontwikkeling van erfgoed?

- Slow tourism en regeneratief toerisme met aandacht voor het verleden en toekomst.
- Bijzonder verblijf in natuur en erfgoed.
- Beter profiteren van iconen en verbreding van het aanbod rond belangrijke Unesco-erfgoedlocaties. Bijvoorbeeld langer verblijf in de regio nabij Kinderdijk i.p.v. meteen weer vertrekken met touringcars.
- In regionaal RO beleid kunnen argumenten vanuit recreatie, erfgoed en ook leefbaarheid in samenhang sturing geven aan locaties keuzen voor nieuwe opgaves.

5.3.4 Robuust, aantrekkelijk en veelzijdig recreatief netwerk

Van voordeur tot het Groene Hart is er een samenhangend netwerk nodig voor beweging, ontmoeting en ontspanning. De druk op het recreatief netwerk in en rond het Groene Hart neemt toe. Door verstedelijking, mobiliteit, gezondheids-trends en een groeiende behoefte aan ontspanning in het groen, gebruiken steeds meer mensen het landschap om te bewegen, sporten of om simpelweg tot rust te komen. Daarbij groeit de diversiteit aan gebruikers: te voet, met diverse voertuigen en zeer uiteenlopende snelheden. Deze intensivering vraagt om een robuust, veilig en uitnodigend netwerk dat alle gebruikers bedient. Het bestaande netwerk vormt hiervoor een solide basis, maar biedt ook veel kansen voor versterking.

Recreatie is ook steeds meer 'in beweging zijn'. De huidige behoefte overstijgt stationaire bestemmingen, dus op dat gebied is samenwerking essentieel. Ook worden bestemmingen 'groter'. We gaan niet meer naar Valkenburg, maar naar Zuid-Limburg of Heuvelland. We gaan niet naar Austerlitz maar naar 'de Heuvelrug'. Als het Groene Hart ook op deze manier groeit, moet het recreatieve netwerk ter plaatse van goede kwaliteit zijn. Routegebonden recreatie kan dan ongehinderd plaatsvinden. Zeker voor fietstoerisme, maar in mindere mate ook voor wandelaars. Drempelloosheid is hierbij het uitgangspunt: iedereen moet vanaf de voordeur kunnen recreëren zonder hindernissen.

Het ontwikkelprincipe
Het Groene Hart groeit naar een netwerk waarmee iedereen vanuit huis veilig gebruik kan maken van een route naar een rustig en aantrekkelijk buitengebied. Van huis naar natuurgebied, landbouw- of recreatiegebied. Bij voorkeur is de route al een (groene) ervaring op zich.

We werken gezamenlijk aan een goed aangesloten utilitair netwerk, maar met speciale focus op het ontsluiten van recreatieve en/of toeristische voorzieningen, landschappen en de randzones uit de eerste actielijn. Het routenetwerk moet niet alleen goed aangesloten zijn, maar ook recreatief aantrekkelijk zijn. Dat vraagt om meer dan alleen (fysieke) knelpunten oplossen. We kennen gradaties in de padenstructuur, die zorgen voor een natuurlijke zonering. Soms smal, soms breed in een logisch verloop.

Hoe passen we dit principe toe?
Stad-landverbindingen kunnen beter worden benut en aangelegd om iedereen - ongeacht leeftijd, mobiliteit of vervoersmiddel - een toegang te bieden van voordeur tot Groene Hart. In gebieden waar veel recreanten verblijven of ommetjes maken, zijn fijnmazige vertakkingen van belang. Zo ontstaat spreiding en ruimte. Ook kunnen strategische toegangspoorten ontwikkeld worden, verspreid over het Groene Hart met voorzieningen zoals horeca, fietsverhuur of informatiepunten, die fungeren als logische startplekken. De huidige Toeristische Overstappunten (TOP) kunnen hiervoor gebruikt worden, mits ze op een logische en aantrekkelijke locatie tussen stad en land liggen, vooral geschikt voor wandelen, fietsen en OV.

Deze poorten moeten geprogrammeerd worden op verschillende schaalniveaus en met uiteenlopende gebruikerscapaciteit. Om deze reden is hier aandacht voor nodig op regionaal en op lokaal niveau.

Het netwerk wint aan kwaliteit wanneer het slim wordt geprogrammeerd en benut: routes met sportelementen, erfgoedverhalen of koppelingen aan attracties maken het recreatief aanbod divers en betekenisvol. Het bestaande groenblauwe netwerk en historische paden zoals tiendwegen en kades kunnen nog sterker de ruggengraat van dit netwerk vormen en geven het karakter. Door deze structuren te herstellen en te verbinden met bestaande routes, ontstaat een recreatief raamwerk dat het landschap laat beleven én respecteert. Een robuust recreatief netwerk draagt zo niet alleen bij aan gezondheid en levenskwaliteit, maar ook aan een beleefbaar, herkenbaar en toekomstbestendig Groene Hart. Samenwerking op regionaal niveau is cruciaal voor een vloeiend, aangesloten netwerk. Niet alleen in fysieke zin, juist ook op gebied van beleving, routing en informatievoorziening. Denk bijvoorbeeld aan gezamenlijke bebording. Een bezoeker komt immers naar het Groene Hart en niet specifiek naar een bepaalde gemeente. We verkennen ook de mogelijkheden voor een gezamenlijk routebureau of nauwe samenwerking tussen de provincies.

6 RECREATIE ALS AANJAGER VOOR EEN TOEKOMSTBESTENDIG LANDSCHAP

6.1 Ambitie

Waar we horen: 'recreatie kan bijdragen aan andere opgaven' denken wij: dat kan beter. We gaan een stap verder en beschouwen recreatie en toerisme als aanjager voor het werken aan een toekomstbestendig landschap. We zitten vanaf de eerste fase aan tafel met collega's uit andere beleidsvelden om door middel van recreatieve maatregelen óók te zorgen voor klimaatadaptatie, omgaan met bodemdaling en een gezonde leef-, sport- en vrijetijdsomgeving.
Klimaatverandering vormt een grote uitdaging voor het Groene Hart. Om dit het hoofd te bieden zijn veranderingen nodig die ingrijpen op het watersysteem en bodemgebruik. Deze veranderingen vormen ook een aangrijpingspunt voor recreatie en toerisme. Toekomstbestendigheid gaat bovendien om de mens, wiens gezondheid nauw samenhangt met haar omgeving. Door de raakvlakken tussen enerzijds gezonde preventieve omgeving en anderzijds recreatie en toerisme te ontwikkelen dragen we bij aan een duurzaam Groene Hart en een duurzame Randstad.

6.2 Agendapunten voor gezamenlijke acties

A. **Recreatie draagt bij aan gezonde leefomgeving voor iedereen:** de vormen van recreatie voegen iets toe aan een gezonde omgeving. Gezond betekent niet alleen groen; we werken aan recreatieve plekken in onze leefomgeving, met aanleidingen voor spel, beweging en ontspanning en ook rust dichtbij huis, bijvoorbeeld in de mengzones (zie 4.3.2). Dit komt ook terug in druk- en draagkrachtmonitoring en management (zie hoofdstuk 7).

B. **Koppelkansen recreatie, klimaatadaptatie en natuuropgaven:** we zetten in op passende vormen van recreatie die tegelijkertijd zorgen voor bijvoorbeeld extra waterberging, afvloeiing en/of versterking van de biodiversiteit. Tegelijkertijd zoeken we naar lopende of aankomende projecten binnen onze eigen gemeenten, zodat we actief kunnen meedenken over recreatief medegebruik, zoals bijvoorbeeld bij dijkversterkingen nu al gebeurt.

C. **Vitaliteit bevorderen door middel van recreatie:** Een preventief zorglandschap waarin *iedereen* veilig en op eigen niveau kan bewegen en ontspannen op een manier die voor deze persoon prettig is, kan (mentale) gezondheidsklachten mogelijk reduceren en hoge ziektekosten voorkomen. De connectie met recreatie zit enerzijds in het landschap ('buiten zijn', even weg uit de stad, routes voor sport en beweging), anderzijds in *stimuleren* van gezonde keuzes door het ook leuk, veilig en aantrekkelijk te maken om naar buiten te gaan. Veel gemeenten en provincies doen al veel aan preventie en het aanjagen van bewegen en sporten, maar de winst zit in het gezamenlijk ontwikkelen van beweegprogramma's, intergemeentelijke blik op zorg- en natuur-initiatieven, afstemmen van beleid (bijvoorbeeld zorgfuncties in landgoederen of VAB's).

D. **Positionering als groen/duurzaam alternatief, best practice in Noordwest-Europa:** als laatste werken we niet alleen aan de actieagenda, maar dragen we ook samen uit dat het Groene Hart dé groene bestemming van Nederland wordt. Een duurzame vakantiebestemming als voorbeeld in Noordwest-Europa. Het Groene Hart wordt koploper op gebied van duurzaam recreëren (zie ook hoofdstuk 7).

6.3 Ruimtelijke ontwikkelprincipes

Samen werken we de komende 10 jaar aan *de toekomstbestendigheid* van waarvoor recreatie als aanjager of meekoppelkans kan fungeren. We houden ons daarbij aan drie principes:

- *Nieuw water* voor klimaatadaptatie en recreatie
- Diverse en recreatief toegankelijke *veennatuur*
- *Gezondheid en recreatie* als krachtig koppel

6.3.1 Overzicht: ruimtelijke ontwikkelprincipes in beeld

Nieuw water voor klimaatadaptatie en recreatie

De schets toont waterfuncties op verschillende niveaus die gecombineerd worden met recreatief gebruik (zie pagina 36).

Diverse en recreatie toegankelijke veennatuur

Deze schets toont een veenlandschap met hoge waterpeilen waarin ecologische successie meer ruimte krijgt. Het leidt tot recreatieve gebruiksmogelijkheden (zie pagina 37).

Gezondheid en recreatie als krachtig koppel

Deze schets toont zorgverblijf, zorglandbouw, in combinatie met agrarische erfgoed en met routes door het landschap (zie pagina 39).

6.3.2 Nieuw water voor klimaatadaptatie en recreatie

Het Groene Hart staat voor grote wateropgaven. Door de toenemende vraag naar zoetwater, de noodzaak voor piekbergingen en voorraadbergingen en de behoefte aan nieuwe drinkwatervoorzieningen, is meer ruimte voor water urgenter dan ooit. We hebben te maken met extremere neerslag en lange periodes van droogte. Dit is een uitdaging van diverse grondgebruikers en overheden waaronder vooral de waterschappen (Rijnland, Van Schieland en de Krimpenerwaard, Rivierenland, de Stichtse Rijnlanden en Amstel, Gooi en Vecht).

De ontwikkelingen die hieraan ten grondslag liggen:

- Wateroverlast door pieken in regenval. Opvang en berging is nu ontoereikend. Ons verfijnde watersysteem kan slecht omgaan met grote clusterbuien.
- Toenemende vraag naar zoetwater door hitte, verdamping, langer groeiseizoen en daarnaast ook door drainagesystemen, vergroening en verzilting. Langere warme droge periodes leiden tot zoetwatertekorten.
- Grotere verschillen in aan- en afvoercapaciteit door verandering van rivieren. De aanvoer wordt minder zeker en de afvoer soms overbelast.

Het ontwikkelprincipe
Extra waterberging dat noodzakelijk is voor klimaatverandering (waterberging, noodopvang, droge berging, extra oppervlaktewater) wordt waar mogelijk verbonden met het recreatieve waternetwerk en biedt daarmee kansen voor nieuwe vormen van recreatief gebruik.

Hoe passen we dit principe toe?
Nieuw water wordt waar mogelijk verbonden met het bestaande bevaarbare boezemnetwerk. Maar ook geïsoleerde waterlichamen, zoals de Eendragtspolder laat zien, kunnen waardevolle plekken worden voor sport, natuurbeleving en ontspanning, bijvoorbeeld voor zwemmen of roeien. Mogelijk kan in de laagstgelegen 10% van de polders in Centraal Holland ruimte worden gemaakt voor nieuwe waterberging in combinatie met recreatie (Defacto, 2023).

Daarnaast bieden waterrijke stedelijke randzones kansen wanneer overlast door piekbuien en langdurige regenval moet worden opgevangen. Dit kan met groene en blauwe buffers rondom bebouwd gebied. Ook in de stroomgordels van grote rivieren, zoals de Lek, zijn mogelijkheden voor extra waterberging. Ten slotte kan uitbreiding van het bestaande waternetwerk, bijvoorbeeld door verbreding van sloten en boezems, bijdragen aan zowel klimaatopgaven als ook ruimte bieden aan recreatieve functies.

Bij het zoeken naar ruimte voor water op deze locaties is het essentieel om actief te kijken naar koppelkansen voor recreatie en natuur. Door deze functies vanaf de planvorming te combineren, ontstaat een robuust netwerk van klimaatbuffers die niet alleen functioneel zijn, maar ook bijdragen aan de variatie en beleefbaarheid van het Groene Hart. Het kan helpen om mede door de recreatieve meerwaarde zulke functies gerealiseerd te krijgen.
Als gebieden groot zijn lijkt dat makkelijker dan bij kleine bergingen tenzij deze slim aan routes gekoppeld worden. De schaal van dergelijke gebieden is dan ook een aandachtspunt.

Bergingsgebieden die tijdelijk water dragen vergen een slimme inrichting voor multifunctioneel gebruik. Diepgang is nodig voor zwemmen, varen, voor ecologie en ook voor verkoeling. Snelle uitstroom is nodig bij afwisselend nat en droog gebruik (zoals in uiterwaarden). Mogelijkheden voor piekberging zijn anders dan voorraadberging. Dit vergt nader onderzoek. Hierin dient kennis van de recreatiesector bij betrokken te worden.

Wat heeft de recreatie en toerisme sector nodig om mee te groeien?
Dit alles vereist betere samenwerking tussen de watersector de recreatiesector en gemeenten in vroegtijdig meedenken in plannen, voordat alle kaders als vastliggen.

6.3.3 Diverse en recreatief toegankelijke veennatuur

Een veranderend veenweidelandschap
De dikste veenbodems, met vele meters veen, blijven nog eeuwenlang dalen. Het probleem van bodemdaling en de daarbij voorkomende CO_2 uitstoot is hier op de lange termijn groter dan in veenweidegebieden waar nog maar enkele decimeters veen ligt. Dikke veenbodems, liggen in een zone tussen de Ronde Hoep in het noorden tot Sliedrecht in het zuiden en beslaan naar schatting 20% van het Groene Hart. Op dikke veenbodems kan plaatselijk worden ingezet op het stoppen van bodemdaling met vergaande vernatting en beëindiging van veehouderij. Deze aanpak opent dan daar de deur naar de ontwikkeling van een nieuw soort veennatuur: dynamisch, nat, meer besloten en rijk aan biodiversiteit - een moerasachtig landschap dat kansen biedt voor natuurherstel én recreatieve beleving en rondom de linten.

Het ontwikkelprincipe
Nieuwe, besloten veenlandschappen met spontane successie - waar op termijn moerasbos kan ontstaan - kunnen in grote veenpolders vorm krijgen waar een robuuste aanpassing van het watersysteem mogelijk is. Dit vormt dan een ingrijpende verandering van het landschap. Dit vormt een grote kans voor recreatie en toerisme mits het door een lokale gemeenschap wordt ondersteund.

Hoe passen we het principe toe?
Deze verandering is er een in stapjes. Niet meteen grote delen van het Groene Hart maar te beginnen in gebieden waar bereidheid is. Vervolgens is er een inrichtingsopgave. Via vlonderpaden, kanoroutes, uitkijkpunten en natuurinformatie kan nieuwe veennatuur toegankelijk worden gemaakt voor bezoekers, met beperkte verstoring van het ecosysteem. Hiermee ontstaat een uniek landschap dat recreanten op een andere manier laat kennismaken met het Groene Hart. Dit lijkt aan te sluiten bij voorkeuren van veel recreanten voor enigszins besloten, halfopen landschappen. De Weerribben/Wieden kan als voorbeeld gelden.

Voor de recreatie- en toerismesector ligt hier een opgave én een kans: het vroegtijdig meedenken over opvangcapaciteit, belevingsroutes, verblijfsmogelijkheden en nieuwe vormen van natuurgerichte recreatie. Denk aan stiltebeleving, vogelkijkpunten en routes door nattere natuur.

Deze ontwikkeling vraagt ook om het verkennen van nieuwe verdienmodellen voor ondernemers, bijvoorbeeld rond beheer, educatie of kleinschalige overnachting. Uitkoop van agrariërs of begeleiding van de transitie naar nieuw grondgebruik is nodig. Een kans voor verblijfsrecreatie is dat gebouwde voorzieningen in een landschap met moerasbos veel minder opvallen. Recreatie en toerisme kan een verdienmodel bieden dat economisch perspectief geeft aan dergelijke nieuwe natuurontwikkeling. Een breed economisch perspectief is noodzakelijk aangezien het gaat over gronden van agrariërs. Onderdeel daarvan zijn mogelijk carbon-credits oftewel koolstofbaten. (Ontwikkelperspectief Groene Hart). Ook zijn er koppelkansen met duurzame energie-opwek en met wonen in moderne landgoederen.

Door recreatie en toerisme vanaf het begin te betrekken, kan deze veennatuur niet alleen bijdragen aan klimaatdoelen, maar ook aan een meer divers recreatief aanbod in het Groene Hart. Dit vergt nader onderzoek, onder meer naar de schaal waarop dit zou kunnen worden uitgevoerd. Hydrologisch heeft het voordelen om grote poldereenheden aan te pakken zonder veel peilverschillen. Sociaal en maatschappelijk lijkt het verstandig om op kleinere schaal (bijvoorbeeld 100 ha) te experimenteren samen met betrokkenen in een gebied.

Wat heeft de recreatie en toerisme sector nodig om mee te groeien?
Concretisering van haalbaarheid is nodig. Dit gaat samen met een visie op het toestaan van nieuwe functies in een nat gebied.
Het vergt ook onderbouwing door de partijen die verantwoordelijk zijn voor het beheer van het landschap en het omgaan met klimaatverandering: het waterschap en de gemeente en provincie.

Voor dit principe en ook voor ‘Nieuw water voor klimaatadaptatie en recreatie’ geldt dat er gebruikt gemaakt moet worden van verhalen over het gebied. Vorm, verzamel en deel verhalen die laten zien hoe recreatie bijdraagt aan een gezond, klimaatbestendig en natuurinclusief Groene Hart. Hiervoor kan ook geput worden uit het rijke verleden: zie bijvoorbeeld de prachtige molengangen van Kinderdijk met zijn natuurlijke hoge boezem en met de rivierdijken die bezoekers van Kinderdijk gebruiken om er te komen. Dit zijn allemaal onderdelen van klimaatadaptatie in het verleden.

6.3.4 Gezondheid en recreatie als krachtig koppel

Recreatie is onlosmakelijk verbonden met welzijn. Al eeuwenlang zoeken mensen ontspanning buiten de stad en wordt vrijetijd door sommigen ook beschouwd als een tijd van zingeving en ontplooiing. In een maatschappij waarin we in toenemende mate te maken hebben met welvaartsziekten zoals obesitas, maar ook eenzaamheid en burn-outs moet ruimte zijn voor herstel en preventie. Daarbij komt dat Nederlanders steeds ouder worden maar ook langer actief en vitaal blijven. Senioren trekken er meer op uit dan ooit tevoren.

Waar erfgoed ons verbindt met het verleden en het fundament waarop ons landschap is ontstaan, ziet dit principe toe op een actieve koppeling met ons maatschappelijk welzijn, waarbij ingrepen in het landschap aanzetten tot rust, ontspanning en zelfs zorgfuncties. Het Groene Hart kan functioneren als curatief en preventief landschap.

Een veranderend zorglandschap

Het Groene Hart biedt een uniek landschap waarin zorg, wonen en welzijn op een natuurlijke manier met elkaar verbonden kan worden. Gezondheid is een thema dat op zichzelf ontwikkeling van recreatie kan stimuleren. De relaties met recreatie zijn zeer divers maar ook talrijk. In een tijd van vergrijzing, sociaal-maatschappelijke uitdagingen en groeiende behoefte aan betekenisvolle, preventieve zorg ontstaat er ruimte voor nieuwe vormen van wonen, verzorging en ontspanning. Historisch gezien was dit vaak gekoppeld aan instellingen in bossen te midden van de natuur. Waarom niet in het Groene Hart, waar tal van zorgvragers en zorgfuncties nabij zijn? Nu reeds is er in het zuiden van het Groene Hart relatief veel zorglandbouw maar we veronderstellen grotere mogelijkheden. In de zorgsector in de Randstad gaan tientallen miljarden euro's om. Wat als hiervan een heel klein percentage kan worden afgeleid naar preventieve gezondheidszorg gecombineerd met recreatie? Los van het geld is ook de koppeling tussen gezonde beweging en landschapsonderhoud interessant. Landschapsbeheer of recreatie? Onderhouden vrijwilligers in een van de vele knotbrigades en bij Herenboeren alleen het landschap of ook hun eigen hoofd en hart?

Het ontwikkelprincipe

Vrijkomende agrarische bebouwing, lintbebouwing en randzones van het Groene Hart bieden kansen om nieuwe zorgfuncties te ontwikkelen die bijdragen aan recreatieve infrastructuur en recreatieve functies in het Groene Hart.

Hoe passen we dit principe toe?

Door hergebruik van stallen, herontwikkeling van erven en aanleg van nieuwe natuur of groenblauwe dooradering ontstaat ruimte waar zorg en groen samenkomen. Denk aan multifunctionele zorgboerderijen, dagbestedingsplekken, knarrenhoven, bezinningsoorden in de natuur maar ook aan stads- en dorpsommetjes en rustplekken. Hier kunnen mensen herstellen, tot rust komen of juist actief deelnemen aan het dagelijks leven in een groene omgeving. Deze 'groene zorgplekken' zijn laagdrempelig, mensgericht en sociaal van karakter. In de vorm van zorgboerderijen is een link mogelijk met actief landschapsbeheer. Ook in de vakantiemarkt is er een niche met zorg: verblijf samen met zorgbehoevende grootouders.

Door te werken aan groene landschappen met zorgfuncties die open zijn voor buitenstaanders, via routes toegankelijk en met gemeenschappelijke voorzieningen ontstaat een gezonde omgeving die niet alleen ondersteunend is aan herstel, maar ook uitnodigt tot recreatie en verblijf– voor bewoners, bezoekers én buurtbewoners. Bij uitstek gaat het dan om inclusieve toegang tot landschappen, voor tal van groepen toegankelijk. Dit kan samengaan met ontwerpprincipes die hiervoor al zijn beschreven: landbouw, natuur, stadsranden. Door zorgvuldig functies te combineren kunnen gezonde landschappen ontstaan waarin beweging, ontspanning, zingeving en gezonde begeleiding centraal staan.

Combinaties tussen zorg en dagrecreatie vraagt specifieke organisatie met oog voor de behoeften van mensen en de eisen van zorgverleners en financiers. Zorgverlening heeft te maken met strenge eisen t.a.v. hygiëne en tal van voorzieningen waaronder vervoersfaciliteiten. Zorg in het bijzonder leent zich niet voor houtje-touwtje oplossingen en vraagt daarom ook om een stevige organisatiegraad.

Wat heeft de recreatie en toerisme sector nodig om mee te groeien?
Dit onderwerp vereist een uitwisseling tussen sectoren ruimtelijke ordening, recreatie en toerisme en ook nog het sociaal domein waarin vele partijen en belangen een rol spelen. Het vereist integratie van beleid en initiatieven binnen de overheid.

- Inventariseren actuele behoeftes in gemeentes. Inventariseren behoeften en ambities op dit terrein.
- Verkenning hoe omgevingsvisies en verordeningen hiermee omgaan. De omgevingswet vereist dat gezondheid een belangrijk onderwerp is.
- Stimuleren activiteiten en experimenten op de grens van sectoren.
- Onderzoek naar vorming van ruimtelijke recreatieve netwerken in het landschap die samenhangen met gezondheid.

7 GROENE HART ALS WAARDEVOLLE BESTEMMING

7.1 Ambitie

Samen werken we aan het Groene Hart als dé bestemming voor waardevolle vrijetijdsbesteding en toerisme. In lijn met Perspectief 2030 (NBTC) en Waardevol Toerisme (Rli) staat ook het Groene Hart voor een duurzame aanpak, met een bredere insteek dan alleen het aantrekken van toerisme. Iedere bewoner profiteert van toerisme en recreatie. Druk en draagkracht zijn in balans. Het gaat om passende vormen van toerisme, instrumenten om te sturen op vraag en aanbod en een kwaliteitsimpuls.

Ervoor zorgen dat elke bewoner profiteert van recreatie en toerisme, vraagt om regie op gebiedsniveau. Er is ruimte voor meer toerisme op sommige plaatsen en andere plaatsen zijn gebaat bij methoden om overdruk van toerisme te voorkomen. Dat kan zijn omdat de leefomgeving onder druk staat, de natuur onder druk staat of omdat de infrastructuur niet gebouwd is op bepaalde bezoekersaantallen. Door drukte en recreatief en toeristisch gebruik van het gebied te meten en te monitoren, kan slim worden gespreid door inzet van informatievoorziening en routing.

Tegelijkertijd willen we meer profiteren van de naam “Groene Hart” als sterk merk. Samen zíjn we het Groene Hart. Maar ook dit kan alleen van de grond komen als er een gezamenlijke koers gevaren wordt.

Als we gaan voor ‘Bestemming Groene Hart’, moet er wel eerst een bestemming ontwikkeld worden. Daarvoor is de leidraad Bestemmingsmanagement van het NBTC een handig hulpmiddel. In lijn met dit model zetten we gezamenlijk in op dataverzameling, monitoring, bestemmingsontwikkeling en een sterk netwerk.

7.2 Agendapunten voor gezamenlijke acties

Daarom werken we de komende tien jaar gezamenlijk aan de volgende agendapunten:

A. **Verantwoorde groei:** druk en draagkracht moet in balans zijn, inzicht in op welke plekken meer bezoekers gewenst zijn en op welke plekken juist maatregelen nodig zijn op gebied van bezoekersmanagement.

B. **Vraag- en aanbodsturing op basis van data:** aanhakend op punt A, maken we concepten mogelijk die kwaliteit toevoegen aan de propositie en die passen bij specifieke doelgroepen, recreatievormen en plekken **in dorpen, steden en het landschap.** Bijvoorbeeld slow toerisme en regeneratief toerisme.

C. **Toegankelijk en inclusief recreëren:** iedereen moet vanaf de voordeur drempelloos kunnen recreëren. Niet alleen in fysieke zin, maar ook in spreekwoordelijke zin. Verbindingen uit steden of wijken met minder groen moeten vanuit de wijk al aantrekkelijk zijn en uitnodigen tot gebruik van de openbare ruimte. Veiligheid en beschutting zijn hierbij ook belangrijke thema’s.

D. **Gedragscode waardevol recreëren ontwikkelen en stimuleren**: door middel van een gezamenlijke afspraak formuleren we een Gedragscode Groene Hart. Bezoekers, ondernemers en overheden dragen gezamenlijk zorg voor een Groen Hart dat beleefbaar blijft voor volgende generaties. We zijn gastvrij, maar stimuleren bewustwording en respectvol recreatiegedrag met campagnes, nudging en beloning.

E. **Samenwerken aan een sterk merk en positionering**: we profiteren allemaal van het sterke merk ‘Groene Hart’ en vullen het merk. We delen middelen en capaciteit en werken in netwerkverband aan een sterke positionering, waarin duurzaamheid, het karakter van het Groene Hart en onze ambities voor de toekomst plaats krijgen.

7.3 Toelichting

Anders dan de vorige drie actielijnen is dit onderwerp minder ruimtelijk ingestoken, maar wel onmisbaar. Deze agenda gaat over onderwerpen waarbij samenwerking op Groene Hart-niveau een 'plus' oplevert. Dit gaat om schaalvergroting, kostenreductie, efficiënt werken en in samenhangen ontwikkelen. Tegelijkertijd is het van belang dat maatwerk wordt toegepast waar nodig. De opgaven rondom toeristische druk verschillen per gebied en per gemeente. In sommige gemeenten is ruimte voor meer bezoekers, op andere plaatsen is het nu al te druk of is geen ruimte om meer bezoekers op te vangen. Ook moeten we accepteren dat het op sommige plekken drukker zal worden. We bepalen zelf hoe we daarmee omgaan. Sturingstechnieken kunnen gemeenten en provincies helpen met bezoekersmanagement, zodat piekmomenten voorkomen kunnen worden óf op de juiste manier georganiseerd kunnen worden. Dat geldt voor zowel dagrecreanten als verblijfsrecreanten. Anderzijds biedt het ook mogelijkheden voor locaties waar de toeristische druk te laag is om van toerisme en recreatie te kunnen profiteren.

7.3.1 Verantwoorde groei: druk en draagkracht in balans

De leidraad Bestemmingsmanagement (NBTC) gaat uit van een gedegen analyse als eerste stap voor goed bestemmingsmanagement én van structurele monitoring. Vraag en aanbod wordt in kaart gebracht en aan de hand van verschillende variabelen kan worden geanalyseerd wat de huidige impact van toerisme en recreatie is en wat het effect is van maatregelen zoals onder andere voorgesteld in deze agenda. Duurzaam toerisme vraagt ook om het sturen en informeren van bezoekers. Bij het stimuleren van duurzame keuzes, bijvoorbeeld op gebied van mobiliteit, is het belangrijk dat een strategie wordt toegepast die gebaseerd is op daadwerkelijk gebruik van de ruimte, voorzieningen en attracties. Dataverzameling en monitoring op gebiedsniveau is hiervoor de basis. Structurele druk- en draagkrachtmonitoring geeft een goed beeld van ontwikkelruimte en potentiële knelpunten en laat ook het (ontbreken van het) effect van bepaalde maatregelen zien na enkele jaren.

Impact van toerisme meten

Toeristische druk gaat over de relatie tussen het aantal bezoekers op een bepaalde bestemming en de impact ervan op de omgeving. Een hoge toeristische druk betekent niet per definitie overlast, maar kan daar wel voor zorgen wanneer het gebied niet goed is ingericht of georganiseerd. De draagkracht verschilt per locatie in het Groene Hart (en kan soms zelfs op straatniveau verschillen!). Druk is vooral relationeel: alleen bezoekersaantallen zeggen niet zoveel als niet bekend is wat de opvangcapaciteit (draagkracht) van een bepaald gebied is. Draagkracht kan gemeten worden aan de hand van fysieke variabelen Waardevol Toerisme (Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur, 2019).

Toeristische druk moet daarom gemeten worden door *relatieve aspecten*:

1. **Intensiteit:** verhouding tussen de aantallen toeristen en de aantallen inwoners op een bepaalde locatie;
2. **Dichtheid:** verhouding tussen aantallen toeristen en de oppervlakte van een bestemming;
3. **Gedrag:** de manier waarop de toeristen de ruimte en de voorzieningen gebruiken en hoe zich dit verhoudt tot de lokale gebruiken en gewoonten.

Toeristische druk	Mogelijke effecten
(te) Laag	Hoge onderhoudskosten openbare ruimte, natuur, erfgoed Verdwijnen van OV-mogelijkheden Verdwijnen van sociale voorzieningen (fysiotherapeut, buurthuis, supermarkt)
In balans met draagkracht	Voorzieningenniveau op peil en stabiel Geen overlast van bezoekers Aantrekkelijke vestigingsplaats wonen en werken
Piekbelasting	Periodiek file/opstoppingen Onveilige verkeerssituaties Frustraties omwonenden
Structureel te hoog	Schade aan natuur, openbare ruimte, erfgoed Ongezond leefmilieu Niet meer thuis voelen in eigen huis of woonplaats

Dataverzameling op gebiedsniveau
Het heeft voordelen om dataverzameling regionaal te organiseren in plaats van per gemeente of per locatie. Pas dan is het mogelijk om patronen te ontdekken in bezoekersgedrag en kan bijvoorbeeld een waterbed-effect worden voorkomen. Daarnaast is voor digitale datamonitoring specifieke kennis nodig en het kan kostbaar zijn om dit te organiseren.
Schaalvergroting betekent lagere kosten per capita. Ook werkt monitoring pas goed als structureel gemeten wordt, waardoor we te maken te hebben met terugkerende kosten in plaats van eenmalige uitgaven. Ook stoppen toeristen en recreanten niet bij de gemeentegrens. Om een waterbedeffect te voorkomen, is het beter om dataverzameling en monitoring op gebiedsniveau te organiseren.

Hierbij is het wél belangrijk is dat er gedifferentieerd kan worden per gemeente en deelgebieden. Zo hoeven gemeenten niet elk een eigen data-portal te ontwikkelen en kunnen ook kleinere gemeenten meeprofiteren van de slagkracht van grotere gemeenten en kan elke gemeente ook zelf sturen op draagkracht en draagkracht-overschrijding.

Hoe werken we aan deze actie?
Variabelen in de datamonitoring moeten economische impact meten en ecologische impact, maar ook sociaal-maatschappelijke variabelen zijn belangrijk om te monitoren. Hierbij zijn subjectieve variabelen belangrijk, omdat de ervaring van leefbaarheid, verstoring van de leefomgeving en drukteperceptie anders kan zijn dan statische gegevens. Neem daarom altijd bewonerspanels of enquêtes mee in de dataverzameling.

Sectordata: inzicht in vraag en aanbod
Logies, bezettingsgraad, aantal banen en vestigingen. Sommige data kan via openbare datasets verkregen worden, maar voor andere variabelen is een extra stapje nodig. Logies kunnen bijvoorbeeld worden afgeleid uit inkomsten uit toeristenbelasting of cijfers van ondernemers.

Geografische data: inzicht in bezoekersstromen en toeristische druk
Er zijn verschillende manieren om inzicht te krijgen in bezoekersstromen. Denk aan fietstellers langs drukke fietspaden, bezettingsgraad van pontjes of aan real time drukte informatie van Google Maps, wachttijden op parkeerplaatsen et cetera. Maar ook (betaalde) crowdsourcing en gebruik van open data kan de portal afmaken.
Keuzes te maken:

- Hoe ontsluiten we deze data? Voor intern gebruik of publiceren we een dashboard?
- Hoe gaan we om met drukteperceptie versus daadwerkelijke drukte?
- Welke variabelen zijn belangrijk om op Groene Hart-niveau te onderzoeken?

Op basis van patronen die uit de datamonitoring blijken, kan een strategie worden bepaald voor het inzetten van sturings- en spreidingstechnieken, waarmee draagkracht van natuur en leefomgeving en de impact van toerisme in balans worden gehouden. Het is belangrijk om hierbij keuzes te maken op lokaal en regionaal niveau en af te stemmen met aangrenzende gemeente.

7.3.2 Vraag- en aanbodsturing

Vraag en aanbod is in het geval van een bestemming meer dan alleen een economisch concept. Het gaat om aanbod van ruimte, voorzieningen, erfgoed en uiteraard ook economische functies. De vraagkant gaat over mensen die ‘de ruimte consumeren’ en is zeer veranderlijk, omdat de vraag continu wordt beïnvloed door een scala aan factoren zoals het weer, toegankelijkheid, bekendheid van een plek, kwaliteit, bereikbaarheid, aantrekkingskracht, parkeergelegenheid en nog veel meer.
Bestemmingsontwikkeling gaat volgens het NBTC over het verder ontwikkelen van bestaand aanbod en het creëren van nieuw aanbod. Het gaat hier om investeren in bereikbaarheid, toegankelijkheid, beleefbaarheid en beschikbaarheid - vaak samengaand met bredere gebiedsontwikkeling. Voor een deel overlapt dit dus met de aanbevelingen uit de vorige drie

actielijnen, maar op lokaal niveau kan deze denkwijze helpen bij het uitvoeren van toeristisch-recreatief beleid.

Vraagsturing gaat over het *sturen* van bezoek. Dat kan gaan over het beter verspreiden van bezoekersgroepen waar het druk is, maar ook over het aantrekken van nieuwe bezoekers of het aanzetten tot gedragsverandering (nudging).

Voorbeelden van sturing

- Sturen met marketingmiddelen:
  - Promoten meerdaags bezoek of herhaalbezoek
  - Specifieke doelgroepen aanspreken (of niet) door bepaalde positionering
- Sturen met aanbod:
  - Doelgroepen:
  - Concepten: door passende concepten te stimuleren die passen bij een duurzame bestemming, zoals slow tourism of regeneratief toerisme (bestemming beter achterlaten dan je haar aantrof)
- Bereikbaarheid verbeteren/verminderen:
  - Gradueel betaald parkeren
  - Last-mile vervoer inzetten zoals shuttle services of deelmobiliteit
- Spreiden in ruime:
  - Sluiten of openstellen van gebieden
  - Zonering en padenstructuur
  - Wel of geen informatievoorziening
- Communicatie:
  - Real time informatie over drukte gericht op bezoekerskeuzes kan helpen om de keuze te maken ergens anders heen
  - Informatievoorziening in combinatie met zonering
  - Educatie
  - Ambassadeurschap
- Gedragsbeïnvloeding:
  - Nudging (een duwtje in de ‘goede’ richting)
  - Gedragscode
- Handhaving en toezicht:
  - Handhaving inzetten en sanctiebeleid
  - Inzetten van meldinstrumenten
  - Meldpunt bewoners inrichten voor overlast
- Tegemoetkoming bewoners op piekmomenten
  - ‘Speciaaltjes’ aanbieden, bijv. ter compensatie bijzondere natuurgebieden kunnen bezoeken (eenmalig)
  - Financiële tegemoetkoming, bv gratis faciliteiten, parkeren of gratis toegang
  - Goederen: bijvoorbeeld heggen ter afscheiding erf en woonvlak

De voorgaande sturingstechnieken gaan over vraagsturing op korte termijn. Daarnaast gaan veel van de ontwikkelprincipes uit deze agenda om bestemmingsontwikkeling op langere termijn. Immers door mede voor recreatie natuur, waterberging of randzones te ontwikkelen zullen nieuwe bestemmingen ontstaan. Deze kunnen ontwikkeld worden voor uiteenlopende intensiteiten aan bezoekers. Bij het plannen van kleine acties op korte termijn is het nodig om het verdere perspectief op langere termijn expliciet te maken zodat de schaal van de ingrepen ook toekomstbestendig is.

Aandacht voor leefstijlen en doelgroepen

Het aanbod dag- en verblijfsrecreatie moet ook passen bij de vraag. Vraag kan gedeeltelijk gecreëerd worden, door het inspelen op behoeften van specifieke doelgroepen. Bijvoorbeeld het aantrekken van rustzoekers past bij gebieden met stiltezones, relatief weinig voorzieningen en verharde paden. Maar de rustzoeker draagt in economische zin relatief weinig bij ten opzichte van bijvoorbeeld stijlzoekers en avontuurzoekers. Deze groepen zoeken naar unieke bestemmingen, bijvoorbeeld slapen in een kerktoren of boomhut, bikepacking/huttentochten en gaan voor duurzame en/of kwalitatief uitstekende horeca.
Tegelijkertijd is een groot deel van de recreanten inwoner van het (rand)gebied. De Leefstijlvinder is een toegankelijke tool om globaal inzicht te krijgen in de vrijetijdsbehoefte van inwoners van Nederland. Tot op postcodeniveau is er data op basis van een steekproef beschikbaar over

bijvoorbeeld de meest dominante leefstijl. Dit heeft niet alleen invloed op aanbod van ondernemers in de recreatiesector, maar óók op welke keuzes er gemaakt worden ten aanzien van de openbare ruimte, natuurgebieden en recreatieterreinen. De inwoners in het gebied vormen geen homogene groep. Simpel gezegd: in een gebied met relatief veel rustzoekers, is een grote attractie mogelijk niet erg passend. Een kanttekening: de leefstijlvinder gebruikt alleen data van inwoners, niet van bezoekers.

7.3.3 Toegankelijk en inclusief recreëren

iedereen moet vanaf de voordeur drempelloos kunnen recreëren. Niet alleen in fysieke zin, maar ook in spreekwoordelijke zin. Verbindingen uit steden of wijken met minder groen moeten vanuit de wijk al aantrekkelijk zijn en uitnodigen tot gebruik van de openbare ruimte. Veiligheid en beschutting zijn hierbij ook belangrijke thema's.

Bij toegankelijkheid denken we snel aan het openstellen voor mensen Maak bij (her-)inrichting van gebieden gebruik van ervaringsdeskundige. Zij zien veel beter welke knelpunten er (mogelijk) ontstaan voor mensen met een fysieke of mentale beperking. Bovendien zijn onderdelen zoals gelijke vloeren of een rolstoeltoegankelijk pad/terrein voor iederéén prettig. Zo werken we aan een inclusieve ruimte. Denk alleen al aan mensen met een rollator, kinderwagen, kinderen op skeelers.

Het is ook belangrijk om goed te onderzoeken waarom sommige mensen of groepen geen gebruik maken van de openbare ruimte of recreatieruimte. Zo weten we bijvoorbeeld uit onderzoek van Jantje Beton dat kinderen steeds minder vaak buitenspelen, onder andere omdat ze niemand hebben om mee te spelen (die wonen bijvoorbeeld verder weg) of omdat er geen toezicht is in de openbare ruimte. Het openstellen van bijvoorbeeld schoolpleinen en het introduceren van buitenspeelcoaches (opgeleide jeugd- of sportcoaches, vaak al in dienst bij de gemeente) kan bijvoorbeeld óók een drempel opheffen. Ook zijn er wijken rondom het Groene Hart waar de sociale controle, vooral op meisjes, hoog is waardoor zij beperkt worden in het meedoen aan sport en spel. Vaak gaat het om onzichtbare drempels, die pas duidelijk worden als men de gebruikers van een bepaald gebied en hun gedrag goed leren kennen.

7.3.4 Gedragscode waardevol recreëren ontwikkelen en stimuleren

Bezoekers, ondernemers en overheden dragen gezamenlijk zorg voor een Groen Hart dat beleefbaar en toegankelijk blijft voor volgende generaties. Samen werken we aan een code van respectvol gedrag: naar natuur, mens, dier en omgeving. Bezoekers, bewoners en ondernemers stimuleren we hiermee tot bewust en respectvol recreatiegedrag. Hoe laten we de bestemming zelfs beter achter dan we haar aantroffen?

Voorbeelden van nudging en belonen van bewust reizen:

- **IJslandse 'pledge'[14]:** Visit Iceland vraagt op een ludieke manier om een gelofte af te leggen om een verantwoorde toerist te zijn. Je kunt je 'medal of honor' bijvoorbeeld delen op social media. Ondernemers en organisaties verwijzen ook naar de 'pledge': we willen graag dat je komt, maar hou je wel aan de regels.

[14] https://pledge.visiticeland.com/

- **CopenPay[15]:** CopenPay is een programma waarin duurzame acties als betaaleenheid kunnen worden ingezet. Daarmee kunnen toeristen culturele activiteiten 'betalen'. Acties zoals met de trein naar Kopenhagen komen in plaats van met het vliegtuig, levert op verschillende plaatsen korting op.

- **D'SERVE (Delft)[16]**: in de zomer van 2025 werkte Delft aan een eigen variant van CopenPay. Voor verschillende acties om bij te dragen aan een beter Delft krijgen bewoners en bezoekers een token om ergens een gratis kopje koffie te gaan drinken. Denk aan duurzaam vervoer, plastic rapen, hervulbare flessen vullen bij een watertap en meer.

7.3.5 Samenwerken aan een sterk merk en positionering

Het Groene Hart ís eigenlijk al een bestemming op zich. Niet voor niets was het Groene Hart ooit één van de 20 Nationale Landschappen: een unieke combinatie van agrarische grond, natuur en cultuurhistorie. Middeleeuwse landschappen met een rand van steden en dorpen, rondom rivieren, veenplassen en een indrukwekkend watersysteem. Er zijn landgoederen, diverse erfgoedstructuren en waardevolle vergezichten. De recreatieve kwaliteit van het Groene Hart zit in de combinatie van groene vergezichten met kleinschalige en soms besloten biodiversiteit (slootkanten, boomsingels, moerasgebieden, bossages) en het zit in de overal zichtbare cultuurhistorie (oude kades, boerderijen, forten, molens etc.). Samen met tradities, gebruiken en landgebruik (o.a. voedselvoorziening) vormt dit het DNA van het Groene Hart.

Vrijwel alle gemeenten en provincies schrijven in Omgevingsvisies en toeristische visies dat het eigen DNA en het verleden van het gebied leidend moet zijn bij het positioneren van het gebied. Het Groene Hart is aantrekkelijk voor eigen inwoners, maar ook voor toeristen. Passend bij de ambitie voor het Groene Hart liggen er kansen in het aantrekken van bepaalde doelgroepen bezoekers op strategische plaatsen (waar bijvoorbeeld het voorzieningenniveau onder druk staat), stimuleren van meerdaags verblijf, seizoensverbreding/jaarrond aanbod en een compleet uitje (dag of vakantie): verblijf, activiteiten, eten & drinken, waarbij schaalvergroting helpt om van losse plekken naar één samenhangend gebied toe te werken.

De behoefte om te kunnen sturen op regionaal of Groene Hart-niveau wordt groter en communicatie is daarbij onmisbaar. Boodschappen vanuit een bekende naam en gedeeld door een grote groep organisaties komen sterker over. Een aanwijzing als Nationaal Park Groene Hart [4]zou bij uitstek waarde en status toevoegen aan de 'merknaam' Groene Hart.

Er is noodzaak voor sterke regiobranding het Groene Hart nationaal en internationaal positioneert als hét groene alternatief midden in de Randstad. Net zoals gemeenten in de Veluwe zich profileren als onderdeel van de Veluwe en gemeente Berkelland zich profileert als Achterhoek; willen we deze stap ook in het Groene Hart maken. Gemeenten kunnen immers ieder afzonderlijk hun recreatie en toerisme promoten, maar een bezoeker kijkt niet naar gemeentegrenzen - die zoekt beleving, natuur en rust. De aaneenschakeling van recreatief aanbod: dáár ligt de kracht van het Groene Hart. Door ons gezamenlijk te profileren als één sterk merk, vergroten we onze aantrekkingskracht, bereiken we een veel groter publiek en zetten we middelen effectiever in. Het verhaal van het Groene Hart is krachtiger, herkenbaarder en onderscheidender dan losse campagnes.

En het mooie is: als het Groene Hart als geheel groeit in bekendheid en aantrekkingskracht, profiteert iedere gemeente mee. Onze eigen parels en lokale trots krijgen meer glans binnen een sterke gezamenlijke identiteit.

Kortom: door te kiezen voor het Groene Hart als merk, winnen we allemaal: inwoners, bezoekers én gemeenten.

[15] https://www.wonderfulcopenhagen.com/wonderful-copenhagen/international-press/international-press/copenpay-returns-3-times-bigger-copenhagen-now-rewards-tourists-who-arrive-train

[16] https://www.indelft.nl/nl/dserve

8 Organisatie

8.1 Aandachtspunten

De voorliggende recreatieagenda zet in op een aantal speerpunten (de actielijnen). Voor deze koers zijn inspanningen nodig op gebiedsniveau (provincie-overstijgend), provinciaal niveau, gemeentelijk niveau en individueel niveau.

Met 41 gemeenten, 3 provincies, waterschappen, maatschappelijke organisaties valt of staat de uitwerking van de agenda met een gedeeld belang van alle stakeholders. Van burgers en maatschappelijke organisaties tot gedeputeerden. Samen werken we op passende schaalniveaus aan een toekomstbestendige recreatiesector. We hebben iedereen daarbij nodig.

Tegelijkertijd moet deze koers geen rem zijn op lopende plannen. De inhoud van de agenda komt grotendeels overeen met visies en strategieën die gemeenten en provincies nu al individueel uitrollen. Wel vraagt deze agenda om een kritische blik of we niet méér kunnen betekenen. Aandacht voor recreatie is broodnodig, maar zonder extra middelen en/of capaciteit blijft het bij individuele inzet, buiten de gezamenlijkheid.

Ruimtelijke vraagstukken vragen doorgaans om een langere adem en een groter verzorgingsgebied. Hierbij is afstemming en samenwerking cruciaal voor succes. Gezamenlijkheid en ook wat lef is nodig om kansen bespreekbaar te maken en uit te werken met een blik vooruit. Daarom leggen we onafhankelijk van bestuurlijke cycli een koers vast voor de komende 10 jaar en kijken we vooruit naar 2050. Zo stranden goede initiatieven niet door procedures en processen.

8.2 Organisatiestructuur

De vraagstukken in het Groene Hart vragen om een sterke netwerkorganisatie, steunend op onderlinge uitvoeringskracht en niet teveel aangestuurd van bovenaf. Verschillende partijen zijn georganiseerd in een programmateam Recreatie & Toerisme. Dit kan de plek zijn waar partijen elkaar opzoeken bij het werken aan thema's die voor de verschillende organisaties belangrijk zijn. Dit raakt dan hoogstwaarschijnlijk aan de vier thema's uit deze agenda. Hierop zitten raakvlakken en hierin kunnen organisaties gezamenlijk optrekken. Zo'n levend, lerend netwerk instandhouden en gebruiken gaat niet vanzelf en valt of staat bij bestuurlijk partnerschap, trekkers en ambassadeurs in het veld.

Belangrijke uitgangspunten:

- Onderzoek welke partijen en gemeenten met dezelfde thematiek bezig zijn.
- Kijk waar je elkaar kunt versterken of waar je middelen en capaciteit kunt bundelen. Zet middelen en capaciteit slim in.
- Sluit aan bij bestaande netwerken die er zijn, bijvoorbeeld op structuren als Limes-gemeenten, Stichting Groene Hart Verbinders, Hollandse Waterlinies, maar ook op thema's als watersport, ambachten, trekvaarten et cetera.
- Niet alles kan altijd of overal, accepteer verschillen, maar voorkom waterbed- of NIMBY-effecten.
- We werken samen waar meerwaarde zit, niet om het samenwerken.
- Een programmamanager bewaakt de voortgang en staat ten dienste van het geheel. Dit voorkomt dat de agenda maar deels wordt uitgevoerd.
- Er is een bestuurlijke trekker nodig die het onderwerp agendeert bij medebestuurders. Het meekoppelen van het recreatie belang vraagt dat er blijvend wordt mee gekeken en meegedacht.

Voorbeelden van netwerkorganisaties elders:

- **Drentse Aa**: Nationaal Park Drentse Aa kent een overlegorgaan waarin verschillende overheden en organisaties plaatsnemen. Het park werkt samen met terreinbeheerders en maatschappelijke organisaties. Ook wordt samengewerkt met agrariërs in het gebied zodat er ruimte is voor natuur, landbouw en recreatie. In het park zijn vrijwillige gidsen actief en er wordt geprogrammeerd. Door alle partijen wordt aan hetzelfde beleid gewerkt. Gebiedsbreed zijn er afspraken over waar het landschap opengesteld mag worden.
- **Hanzesteden: g**oed voorbeeld van een herkenbaar merk als paraplu (gerelateerd aan het eeuwenoude Hanze-verbond) waardoor 22 unieke steden verbonden worden door middel van bestemmingsontwikkeling, vraagsturing, storytelling, positionering en promotie.
- **Veluwe:** ook de Veluwe wordt ontwikkeld middels een netwerksamenwerking, de Veluwealliantie. De Veluwealliantie stelt dat 'niet de hiërarchie bepaalt hoe zaken verlopen, [maar] partijen binden zich vrijwillig aan een gemeenschappelijke ambitie en streven naar een gezamenlijke probleemoplossing.' Een samenwerkingsovereenkomst tussen 40 Veluwse partijen en de bereidheid om de VeluweAlliantie als gemeenschappelijk bestuurlijk adviesorgaan te beschouwen vormt de robuuste basis.

Om dit te laten slagen en om zowel overheden als private partijen te raken zien we enkele randvoorwaarden

- Helderheid publieke en private doelen en mogelijkheden voor particulieren om hieraan te voldoen (wat mag er en hoe kan ik hieraan bijdragen?)
- Sterke vrijetijdssector met professionaliteit en goede communicatie met overheden
- Beleidsmatige inbedding en afstemming tussen overheidsniveaus en tussen gelijksoortige overheidsorganisaties (tussen gemeentes en tussen provincies).
- Koppelkansen tussen beleidsvelden verkennen. Innovatie is nodig. Dit gaat om mensen kennen en elkaar opzoeken, onzekerheden toelaten, creativiteit toestaan in het werk en af en toe een experiment uitvoeren. En kijk over de grens binnen of buiten het Groene Hart.
- Eigenaarschap voor landschap en routenetwerk bij ondernemers en instanties versterkt het recreatieve totaalaanbod (bijv: 'heb jij een camping, werk dan actief mee aan wandelroutes, schakels, faciliteiten, verblijfsplaatsen.'). Het aanbod is zo sterk als de zwakste schakel. Cursussen gastheerschap, placemaking, branding en wayfinding kan ondersteunend werken.
- Capaciteit en middelen, naar belang van de mate van actie.

Door deze agenda als inspiratiedocument te gebruiken voor onder andere omgevingsvisies van gemeenten en provincies, of anderszins bestuurlijk vast te stellen, ontstaat een brede aanpak van het landelijk gebied. Daarmee verbeteren zowel de leefomgeving van inwoners als de kwaliteit van recreatie en toerisme.

Literatuur

- Altenburg en Wymega e.a. 2022. Visie klimaatbestendige veenlandschappen. In opdracht van coalitie natuurlijke klimaatbuffers.
- ANWB/ Terra Incognita. Groene Hart mooi dichtbij. 2010.
- Bestuurlijk platform Groene Hart. 2024. Ontwikkelperspectief Groene Hart.
- Bestuurlijk Platform Groene Hart. 2023. Groene Hart Monitor
- Coördinatiebureau Groene hart. 2024: Realisatieagenda Groene Hart
- www.CLO.nl Belevingskaart van het Nederlandse landschao
- Defacto, Bestuurlijk platform Groene hart 2023. Water en bodem sturend in het Groene Hart
- Fabrications e.a. 2021. De Blauwe Lens. Wielenga et al. De gast van de.
- Kenniscentrum Toerisme. Toekomst in Zeeland 2040.
- LA4sale 2023 Groene Hart is geen park.
- PBL2015_Het_Groene_Hart in beeld, een uniek veengebied midden in de Randstad
- Ruis en Reuring, 2022 Groene Hartelijkheid voor iedereen. St. Recreatie en Toerisme 2023-2026 en St. Groene Hart Verbinders.
- Sant &co 2019 Groene Hart ontwerpend onderzoek naar bodem, water en landschap
- Steenhuis Meurs, 2021. Groene Hart biografie. Bestuurlijk platform Groene Hart.
- Terra Incognita/ ANWB 2011. Vrijetijdslandschap op Particuliere gronden.
- Visser, A. 2025. De paradox van het Groene Hart. Hoe recreatie de kwetsbaarheid van het landschap blootlegt maar ook nieuwe kansen opent. Artikel in Groene Hart Visie #5
- Woerden, gemeente e.a. Veenetie. Een onderzoek naar de haalbaarheid van drijvend bouwen in veenweidegebied.
- Wageningen UR 2025. Kijk op multifunctionele landbouw. Omzet 2007-2023

Het Groene Hart van Holland, oude Hollandse waterlinie Vijfherenlanden Leerdam, zuidwal. Fotograaf: Sjaak Loef

Bijlage 1 Achtergrond recreatie en toerisme in het Groene Hart

Het unieke landschap van het Groene Hart trekt bewoners, bedrijven en bezoekers aan. Een lappendeken aan verkavelde landbouwgrond, opgedeeld door slootjes, beken en rivieren. Wie goed kijkt, ziet de geschiedenis van het gebied terug in het landschap. We staan aan de vooravond van grote veranderingen in het Nederlandse landschap. Ingrepen ten behoeve van natuurherstel, mitigatie van effecten van klimaatverandering en nieuwe, duurzame energiebronnen zorgen voor een flinke ruimtevraag. Tegelijkertijd hebben we ook ruimte nodig om het groeiende aantal inwoners te voorzien van kwalitatieve recreatieruimte.

Maatschappelijke verschuivingen

Verstedelijking: meer recreanten, meer ruimte?

De Nederlandse bevolking groeit en verdere verstedelijking in de Randstad zet naar verwachting tot aan 2035 door. Kaarten van het PBL geven inzicht in waar de verstedelijking plaatsvindt: in de grote steden rondom het Groene Hart wordt tussen 12 en 26% groei verwacht (Rotterdam: 12%, Utrecht: 26,4%, Amsterdam: 20,1%, Den Haag: 18,4%). In Amsterdam wordt in absolute aantallen de grootste groei verwacht, met een verwachte toename van ruim 175.000.

Naast de grote steden valt op dat in de regio rondom Alphen aan de Rijn-Gouda-Waddinxveen-Zuidplas veel groei verwacht wordt en in de substedelijke kernen ten zuiden van Amsterdam (Amstelveen, Ouder-Amstel, Haarlemmermeer) flink zullen gaan groeien. Tegelijkertijd valt op dat in Molenlanden juist een lichte krimp van 2,56% wordt verwacht.

Percentueel gezien neemt de bevolking het sterkst toe in de grote steden, terwijl de steden in absolute zin al veel inwoners hebben. Dat betekent dat de vrijetijdsbehoefte in de grote steden flink zal stijgen en met een steeds groter wordende actieradius (snellere fietsen, betere verbindingen) kan dat voor het Groene Hart betekenen dat er per saldo meer recreanten gebruik maken van de ruimte.

Op onderstaande kaart is weergegeven waar (en hoe sterk) de bevolking gaat stijgen in absolute aantallen, op basis van prognose PBL 2050 ten opzichte van 2025. Heel duidelijk zichtbaar is dat Amsterdam en Rotterdam sterk zullen groeien, waarbij er in Amsterdam naar verwachting ruim 259.000 meer mensen zullen wonen in 2050 dan in 2025. Als Amsterdam uit de berekening gehaald wordt, zien we alsnog dat de zone tussen stad en land relatief sterk gaat groeien ten opzichte van het kerngebied. Licht krimp wordt verwacht in Molenlanden.

Gelet op actieradius, is het aannemelijk dat de mensen uit de grote steden óók zullen recreëren in de randzones. Dat betekent dat de toenemende recreatiedruk waarschijnlijk vooral aan de randen sterk zal gaan toenemen: hier recreëren inwoners die een kort ommetje maken vanuit huis (radius: 2 kilometer vanuit huis), mensen uit de stad (actieradius naar schatting 15 kilometer), én regionale of nationale bezoekers (met de auto; radius onbekend).

In totaal wordt er door het PBL een toename van bijna 700.000 inwoners verwacht in de gemeenten in en rondom het Groene Hart (gemiddelde toename van 16%). Daarmee nemen ook het aantal vrijetijdsactiviteiten, verkeersbewegingen en behoefte aan meer recreatieareaal (opvangcapaciteit) toe.

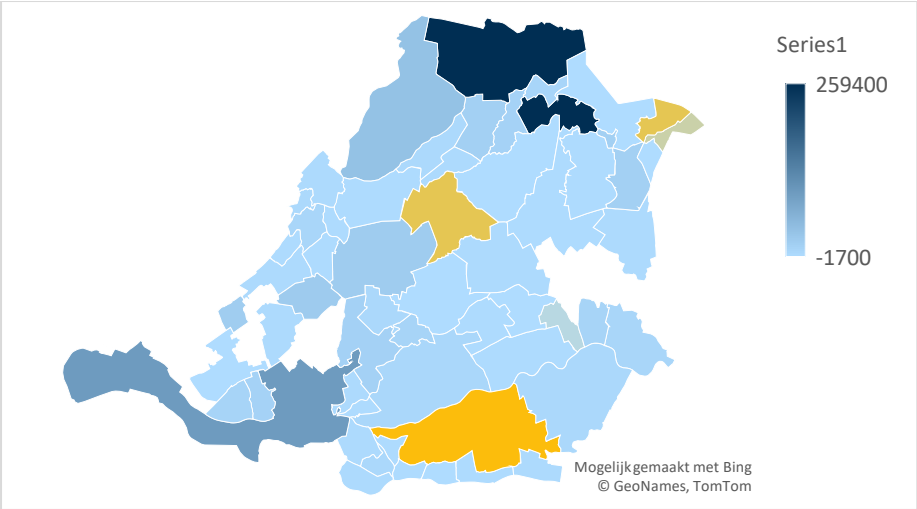

Prognose bevolkingsgroei in absolute zin tussen 2025-2050. Oranje gebieden hebben te maken met lichte krimp. Bron: PBL, bewerkt door Bureau BUITEN

Deze ontwikkeling vraagt om:

- Uitbreiding recreatieruimte, met name in de 'bufferzones' tussen stad en platteland
- Passende inrichting van recreatieruimte met relatief veel opvangcapaciteit (in bos voelt het minder snel druk dan in een open landschap)
- Passende voorzieningen (aansluiten bij doelgroep en vrijetijdssector, maar ook bij identiteit en draagkracht van een gebied)
- Goede zonering van rust-reuring-ruis
- Stabiele en aantrekkelijke, multimodale verbindingen: fiets, OV, elektrisch vervoer of een combinatie daarvan
- Richtinggevende visie op recreatie en toerisme: wie is de recreant van in de toekomst en hoe ziet het (recreatie)landschap er dan uit?

Gezonde groei: toeristische druk en draagkracht in balans

We staan sneller en goedkoper dan ooit aan de andere kant dan de wereld. Op onze e-bikes zijn we in staat om verder weg te fietsen. En wonen in steeds drukker wordende steden leidt tot (verhoogde) behoefte aan natuur, rust en recreatie. We trekken er dus graag op uit. Toerisme levert geld op en bezoekers zorgen voor levendigheid en dragen bij aan instandhouding of verbetering van het voorzieningenniveau[17]. Uit onderzoek van UNWTO & IPSOS (2019) blijkt dat 72% van de inwoners van verschillende landen van mening is dat toerisme een positief effect heeft op voorzieningen en infrastructuur[18].

Maar een (flinke) toename in bezoekersaantallen kan ook zorgen voor knelpunten of negatieve gevolgen. De natuur wordt teveel verstoord, de leefomgeving raakt overbelast of de druk op voorzieningen neemt toe. Dat zien we op dit moment vooral ontstaan op smalle wegen of op plekken met grote attracties. Vanuit het landelijke Perspectief 2030 (NBTC) wordt gestuurd op duurzame ontwikkeling van Nederland als *bestemming,* met het gezamenlijke belang van bewoners, bezoekers en bedrijven voorop. Zo kan toerisme positief bijdragen aan welzijn en welvaart van een dorp, stad, regio of land. Voor een gezonde groei kan worden gestuurd op de vraag door middel van bezoekersmanagement. Sturingsmechanieken rondom bezoekersmanagement maken onderdeel uit van algeheel *bestemmingsmanagement*.

Impact toerisme: positief of negatief?

Het is belangrijk om in bredere context te kijken naar de mogelijk negatieve impact van toerisme (vervoersbewegingen, afval, verdringing), maar ook de mogelijk positieve bijdrage van toerisme (bijvoorbeeld door werkgelegenheid in de toeristisch-recreatieve sector en uitgaven bij lokale ondernemingen). Op sommige plekken in het Groene Hart is ruimte voor meer bezoekers en is toerisme wenselijk voor instandhouding van de sociale

[17] Waardevol toerisme, Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur

[18] UNWTO & IPSOS, 2019

voorzieningen (zoals cafés, buurtwinkels, dorpsvoorzieningen). Op andere plekken zal eerder gekeken moeten worden naar het inzetten van vraagsturing op piekdagen, of in de toekomst mogelijk structureel. In kleine woonkernen is de draagkracht kleiner dan in een grote stad. Het is daarbij belangrijk om een beeld te hebben van hoeveel groei het gebied zou kunnen dragen. Meestal wordt dat uitgedrukt in ruimtelijke of ecologische draagkracht, maar het *ervaren* van de leefomgeving (het leefcomfort), is ook een belangrijke factor om het plafond van toeristische groei te bepalen voor de inwoners van het gebied. De tabel op pagina 42 geeft een overzicht van mogelijke effecten van te lage of te hoge toeristische druk.

Grijs op reis: vergrijzing en toerisme & recreatie

Naast bevolkingsgroei is een andere demografische trend relevant voor het Groene Hart: vergrijzing slaat ook het Groene Hart niet over. Wat betekent vergrijzing voor de sector?

- Passend aanbod: hoewel ouderen relatief langer gezond en vitaal blijven, is het nog steeds belangrijk om de juiste voorzieningen te treffen en het recreatieve aanbod toegankelijk te maken.
- Multigeneratie-toerisme: vakanties met ouder, kind en grootouder worden populairder omdat senioren relatief vitaal zijn, er graag op uit trekken en zij tijd met familie en kleinkinderen ook in andere setting willen en kunnen doorbrengen
- Doelgroep die relatief welvarend is en relatief veel geld uitgeeft aan uitjes en vakanties. Daarmee kansrijke doelgroep voor meer lokale bestedingen, bijvoorbeeld in of rondom kleine kernen waar voorzieningenniveau onder druk staat
- Doelgroep met vrijetijdsbesteding passend bij Groene Hart: meer dan de helft van alle fietsvakanties worden door 55+'ers afgelegd.
- Kansrijk voor seizoensverbreding: senioren gaan ook buiten de schoolvakanties op pad, vooral schouderseizoenen zijn in trek bij 55+'ers en pensioengerechtigden.[19]
- Kansrijk voor langer verblijf: relatief welvarend en weinig verplichtingen bieden kansen voor verleiding tot langer verblijf in het gebied, met meer bestedingen tot gevolg.

Groene recreatie belangrijk voor volksgezondheid

Het is alom bekend dat 'groen' een positief effect heeft op de fysieke en psychische gezondheid van mens en dier - en op de leefbaarheid van stedelijk gebied. Inmiddels is duidelijk dat groengebruik zelfs een preventieve werking kan hebben en een rol kan spelen bij het verkleinen van gezondheidsverschillen in stedelijk gebied. Groenvoorzieningen dragen bij aan de mentale en fysieke gezondheid van inwoners en bieden ruimte voor ontspanning, ontmoeting en rust. Toegankelijke groene ruimtes, zoals parken en tuinen, bevorderen de biodiversiteit en nodigen de gemeenschap uit om actief deel te nemen aan en zich verbonden te voelen met hun omgeving. Recreatieve verbindingen en gebieden nodigen uit tot wandelen, fietsen, zwemmen en sporten, maar ook tot ontspanning en ontsnapping uit dagelijkse routines. Wandelen is de meest voorkomende vrijetijdsbesteding van Nederlanders en tijdens de coronapandemie zagen we ook dat bewegen, ontspannen en ontmoeten steeds vaker in één activiteit samenkomen (voorbeeld: de wandeldate).

Daarnaast speelt groen een sleutelrol speelt bij het uitwerken van interdisciplinaire opgaven. Naast de positieve impact op gezondheid en welzijn, draagt meer groen in de stad bij aan het opvangen van de effecten van klimaatverandering zoals hittestress en wateroverlast. Ook heeft groen een economisch effect: in stedelijk gebied nabij parken en plantsoenen (binnen 50 meter) zorgt voor een hogere vierkante-meterprijs van het vastgoed. In stedelijke omgevingen met minder open ruimte en een hoge bebouwingsdichtheid wordt de aanwezigheid van groen hoog gewaardeerd en heeft dit effect op de woningprijs.[20]

[19] ABN AMRO, Rijp voor avontuur: hoe 55-plussers de reiswereld herdefiniëren, 2023

[20] Ruimtelijk Planbureau, Den Haag. 2006

Gezondheidseffecten van een groene leefomgeving
Groen heeft ook effecten op de gezondheid en de *perceptie* van gezondheid in een stad of wijk. Een studie naar de relatie tussen het aantal bomen in de buurt en de perceptie van gezondheid in de Canadese stad Toronto wees uit dat mensen vaker rapporteerden zich gezond te voelen in gebieden met een hogere dichtheid aan bomen[21]. Uit andere studies blijkt onder andere dat ADHD-medicatie onder kinderen in wijken met een lage sociaal-economische status minder vaak voorkomt in wijken met meer groen.[22] Zelfs alleen het uitzicht op groen werkt stressverlagend[23].

Ook voor opgroeiende kinderen is voldoende groen in de leefomgeving van groot belang. Onderzoeken wijzen bijvoorbeeld uit dat er op groene schoolpleinen minder gepest wordt. Uit een Rotterdamse casus van IVN blijkt dat het omtoveren van een grijs naar een groen schoolplein ervoor heeft gezorgd dat kinderen blij worden van de omgeving (40% van de kinderen voelden zich 'blij' op het grijze schoolplein tegenover 87% op het groene schoolplein) en uit observaties bleek dat kinderen op het groene schoolplein meer gevarieerd speelden.

De baten van groen en water in de stad
Naar de directe en indirecte positieve effecten van groen en water in de stad is onderzoek gedaan. Het instrument TEEB-stad van het RIVM kan gebruikt worden om de baten van (een plan voor) groen en water in de stad in beeld te brengen[24]. Voorbeelden van deze baten zijn het vastleggen van CO^2 en het wegfilteren van stof en luchtverontreiniging. In de zomer zorgen bomen voor schaduwrijke plekken in de openbare ruimte. Rondom woningen zorgt buitengroen voor minder hitte in huis en is er minder (energieslurpende) koeling nodig. Dak- en gevelgroen werken isolerend: koeler in de zomer en minder stookkosten in de winter.

Aandachtspunten Groene Hart: er zijn relatief weinig schaduwrijke plekken om te recreëren[25]. Ook zijn er relatief weinig plekken voor avontuurlijk spelen/speelnatuur, waar kinderen in de modder kunnen spelen, natuur ontdekken en kunnen afkoelen op warme dagen.[26]

Overige trends en ontwikkelingen toerisme en recreatie

- **Buitenrecreatie ongekend populair:** Nederlanders trekken er graag op uit. Wandelen en fietsen zijn de twee meest ondernomen vrijetijdsactiviteiten. Zo fietste in 2023 76% van de Nederlanders voor plezier, maakte 84% van de Nederlanders wel eens een ommetje en 66% een langere wandeling27. Aangejaagd door het omdenken tijdens de corona-crisis, is het buitenleven herontdekt. Route-gebonden recreatie is misschien wel belangrijker dan ooit in het toeristisch-recreatief product van een bestemming. Routes zijn een bewezen instrument voor het genereren van meer bestedingen, en daardoor belangrijk voor de werkgelegenheid en leefbaarheid.

- **Zingeving, ontspanning en gezondheid:** Door het drukke leven zijn we steeds bewuster van onze vrije tijd en het belang van ontspanning. Deze trend waarin een gezonde levensstijl belangrijk is zet ook door in de vrije tijd. Het zogeheten 'wellness toerisme' (denk aan spa's, yoga retreats, 'bosbaden' en meditatiecentra) wint aan populariteit en in toenemende mate is het 'buiten zijn' en recreëren in de natuur een vast onderdeel

[21] Kardan, O., Gozdyra, P., Misic, B. *et al.* Neighborhood greenspace and health in a large urban center. *Sci Rep* **5**, 11610 (2015).
[22] Vries, S. de, R.A. Verheij en H.M. Smeets, 2015. Groen en gebruik ADHD-medicatie door kinderen; De relatie tussen de hoeveelheid groen in de woonomgeving en de prevalentie van AD(H)Dmedicatiegebruik bij 5- tot 12-jarigen. Wageningen, Alterra Wageningen UR (University & Research centre)
[23] Ulrich, R.S., 1984. View through a window may influence recovery from surgery. Science.

[24] TEEB is de afkorting van "the Economics of Ecology and Biodiversity". Het concept is door de United Nations geïnitieerd in 2007. Recent is het instrument geheel vernieuwd door het RIVM
[25] Atlas Leefomgeving, op basis van boomhoogtegegevens RIVM
[26] Atlas Leefomgeving, op basis van gegevens Johan Cruijff Foundation en Staatsbosbeheer uit 2023 en 2024
[27] Bronnen: Feiten en Cijfers Fietsplatform & Wandelnet & NVTO 2024

van de vrijetijdsbesteding van mensen. Verblijf in het groen wordt in steeds grotere mate geassocieerd met gezondheid en rust en actief ontspannen door te fietsen, wandelen of kajakken in de natuur is populair. Hierdoor zijn gebieden waar men de natuur kan beleven steeds belangrijker.

- **Duurzaam en regeneratief toerisme:** Steeds meer mensen kiezen voor duurzame vakanties en dagjes uit. In 2024 hield 32% van de Nederlanders rekening met het milieu bij het boeken van hun vakantie[28] en 59% van de Nederlandse bezoekers zegt te willen verblijven in duurzame accommodaties[29]. Daarnaast is duurzaamheid ook steeds vaker een onderdeel van een bedrijfsconcept. Ondernemers spelen een belangrijke rol in het investeren in duurzame accommodaties, attracties en belevingen, en het verleiden van de gast om duurzame keuzes te maken. In relatie tot de toenemende aandacht voor duurzaamheid staat de term 'duurzaam toerisme' of 'regeneratief toerisme', een vorm van toerisme met zo min mogelijk negatieve gevolgen voor de lokale bevolking, de natuur en het milieu. Belangrijk om hierop in te zetten is het aantrekken van de gewenste bezoekers, het managen van deze bezoekers en het behouden van balans in ontwikkelingen. Daarin gaat het niet persé om het aantrekken van meer bezoekers, maar om de juiste bezoeker op het juiste moment op de juiste plek.

- **Opzoek naar lokale en authentieke ervaringen[30]:** Mensen zijn kritischer en veeleisender ten aanzien de vrijetijdsactiviteiten die zij ondernemen, mogelijk door afname van vrijetijdsuren of door toenemende welvaart. De behoefte aan bijzondere ervaringen, couleur locale, authentieke ervaringen en service en ontzorging neemt toe. De vrijetijdsbesteding moet afgestemd zijn op persoonlijke interesses en wensen. In de 'beleveniseconomie', worden onderscheidend aanbod en unieke verhalen steeds belangrijker. Verhalen (storytelling) vergroten de waarde van een product door de beleving te versterken.

[28] Bron: Trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd, 2024
[29] Bron: Beleidskader Recreatie en Toerisme Gelderland

Economisch belang recreatie en toerisme

Werkgelegenheid

In het Groene Hart zijn ongeveer 350.000 banen gerelateerd aan recreatie en toerisme, verdeeld over iets meer dan 100.000 vestigingen. Tussen 2019 en 2023 is een jaarlijkse toename in het aantal vestigingen te zien, maar het aantal banen blijft gelijk. De 'coronadip' in het aantal banen - die de recreatiesector flink heeft geraakt in 2020-2021 - lijkt in 2023 alweer te zijn hersteld.

Verdeeld over het Groene Hart zijn de banen vooral te vinden in de grote steden en in de Haarlemmermeer, vermoedelijk door de reisindustrie op Schiphol. Zonder de grote steden rondom het Groene Hart en zonder de uitschieter Haarlemmermeer mee te rekenen, valt op dat de meeste toeristische vestigingen in de noordelijke helft van het gebied liggen. De verdeling van banen is iets gelijkmatiger verdeeld, met name door het relatief hoge aantal banen in Vijfheerenlanden (zuidoostelijke hoek).

Baten uit natuurrecreatie

Recreëren in de natuur is ook een *culturele ecosysteemdienst.* Onder culturele ecosysteemdiensten verstaan we onder andere wandelrecreatie, overige natuurrecreatie, natuurtoerisme en wonen in een groene leefomgeving. De opbrengsten vanuit deze culturele ecosysteemdiensten zijn de afgelopen 10 jaar flink gestegen, terwijl ook de vraag naar deze

[30] Bronnen: Beleidskader Recreatie en Toerisme Gelderland & Trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd, 2024

diensten steeg (met 12%).[31] Dat zijn belangrijke gegevens, omdat uit de Natuurlijk kapitaalberekeningen blijkt dat bijvoorbeeld in 2022 de investeringen in natuurbeheer zes keer lager waren dan de baten. En dat terwijl een veelgehoorde klacht is dat natuurbeheer veel geld kost en het tegenwoordig moeilijk is om de kosten voor natuurbeheer structureel te dekken, waardoor terreinbeheerders, recreatieschappen en andere

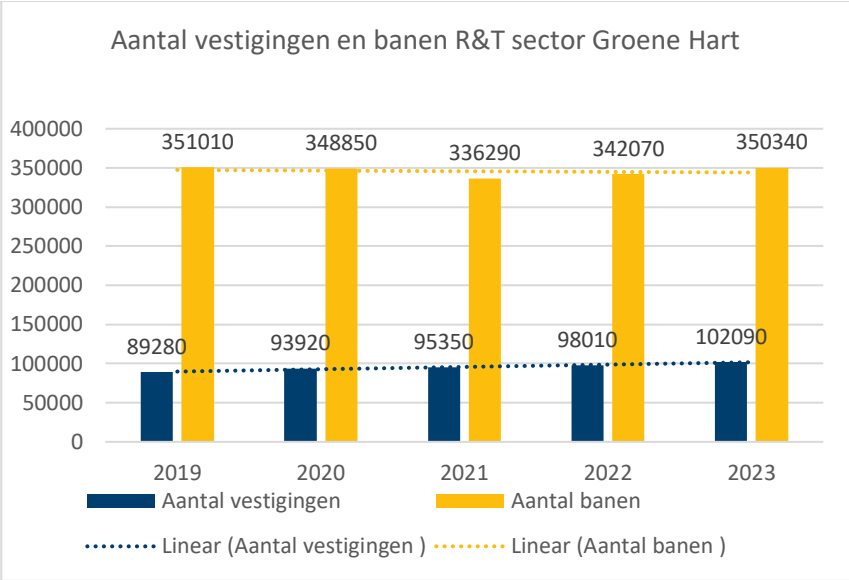

beheerders of eigenaren gaan zoeken naar aanvullende financieringsbronnen. Daarin wordt het principe 'de gebruiker betaalt' steeds populairder, denk aan betaald parkeren, vignetten of entreeheffing. Hierbij moet rekening gehouden worden met een goede balans tussen voldoende gratis recreatieruimte en betaalde gebieden en/of voorzieningen.

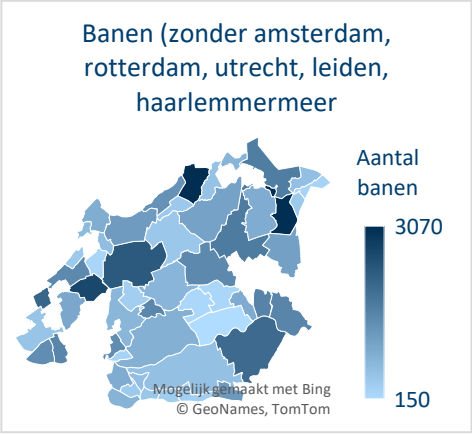

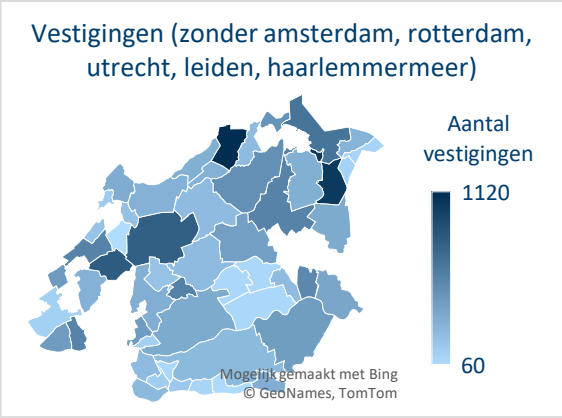

Toeristenbelasting

In 2023 telde het Groene Hart 731.000 overnachtende gasten met een gemiddeld verblijf van 2,6 nachten. De toeristenbelasting in het Groene Hart was in 2024 gemiddeld € 1,93[32]. Dat levert een bijdrage aan de algemene kas[33] van de gemeenten op van in totaal € 3.668.158.
Overigens heft niet elke gemeente in het Groene Hart toeristenbelasting: gemeente Montfoort heft bijvoorbeeld helemaal geen toeristenbelasting en gemeente Kaag en Braasem heft in 2025 voor het eerst toeristenbelasting.

[31] CBS i.s.m. WUR, Economische gebruikswaarde natuur in tien jaar tijd met de helft gegroeid, 20 februari 2025 (de technische berekeningen van de Natuurlijk kapitaalberekeningen kunnen worden gedownload via: https://www.cbs.nl/nl-nl/maatschappij/natuur-en-milieu/natuurlijk-kapitaal/technische-toelichting)

[32] Inventarisatie door het Algemeen Dagblad, niet duidelijk is of grote uitschieters zoals Amsterdam (€ 16,76) hierin zijn meegenomen

[33] Toeristenbelasting is een algemene heffing en komt terecht bij de algemene middelen van betreffende gemeente

Bijlage 2 Vrijetijdsvoorkeuren inwoners Groene Hart (leefstijlen)

Vrijetijdsbehoeften verschillen van persoon tot persoon, maar modelmatig kan de data uit de Leefstijlvinder richting geven aan welke voorzieningen passen bij de voorkeuren van inwoners. Jaarlijks wordt de data herijkt en aangevuld met een nieuwe thema-toolkit, waaronder 'natuurbezoek'.

Wat weten we van inwoners van het Groene Hart?
De verdeling van de zeven leefstijlen in Nederland is redelijk gelijkmatig verdeeld, met percentages tussen 11 en 18% per leefstijl. In Nederland passen de meeste huishoudens bij "plezierzoekers" en "rustzoekers". De data uit het Groene Hart, gewogen naar aandeel grondoppervlak[34], laat zien dat de Stijlzoeker de meest vertegenwoordigde groep is. Als het grondaandeel niet wordt meegewogen, waardoor bijvoorbeeld Amsterdam een veel groter aandeel in de cijfers heeft, stijgt het aantal (en aandeel) avontuurzoekers. Dat komt omdat Avontuurzoekers vooral in sterk stedelijk gebied wonen.

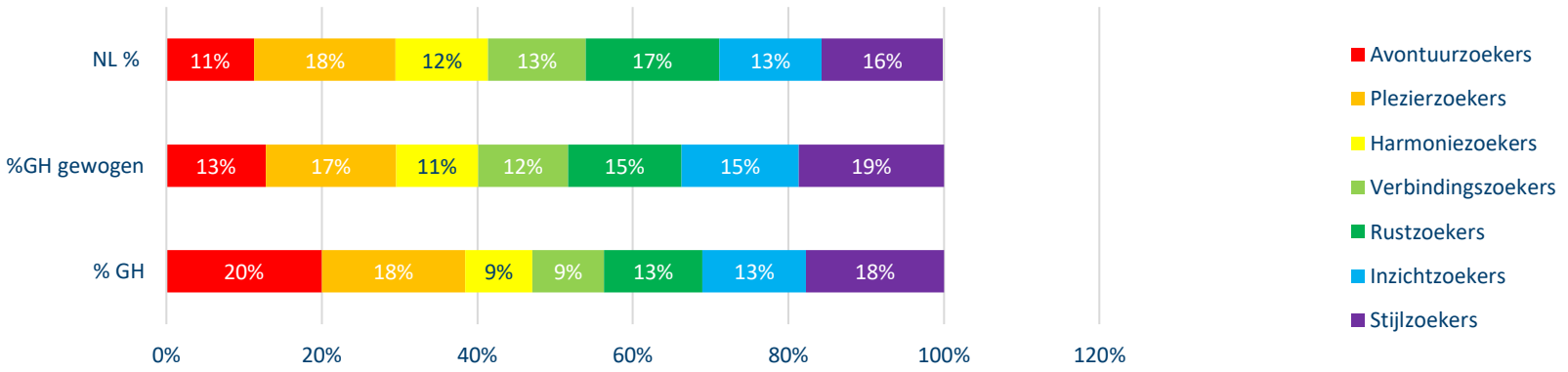

Aandachtspunten voor het Groene Hart:

- Inzichten voor plaatsen met veel **avontuurzoekers**: *off the beaten track* is de lijfspreuk van avontuurzoekers. Gemiddeld hebben avontuurzoekers iets meer te besteden en vinden ze duurzame keuzes belangrijk. Ze gaan graag hun eigen weg en hebben interesse in hun omgeving, de maatschappij en de natuur. Hunkering naar unieke ervaringen en het gevoel een plek ontdekt te hebben delen de avontuurzoekers met stijlzoekers. Overlap zit bijvoorbeeld in bijzondere plaatsen om te overnachten of avontuurlijke sportieve activiteiten. Deze groep bevindt zich vooral in de steden, met name in Amsterdam (37% van de avontuurzoekers in het Groene Hart woont in Amsterdam).

- **'Stijlzoekers':** Het Groene Hart kent relatief veel huishoudens die onder de 'Stijlzoekers' vallen. Vooral in het midden en in het noordelijke landelijke gebied is de Stijlzoeker de meest voorkomende leefstijl per gemeente. Het percentage stijlzoekers is iets hoger (18-19%) dan gemiddeld in Nederland (15,6%). Stijlzoekers zoeken exclusiviteit en uniciteit. Ze zijn ook

[34] Conform lijst grondaandeel per gemeente Groene Hart Monitor 2023

- sportief/competitief. Stijlzoekers trekken er, net als avontuurzoekers, graag op uit. Ook hebben ze relatief veel te besteden en laten ze zich graag in de watten leggen.

- **‘Plezierzoekers’ grootste groep in het Groene Hart**: de groep ‘plezierzoekers’ is het meest vertegenwoordigd in het Groene Hart. In heel Nederland zijn plezierzoekers ook de grootste groep. De plezierzoekers wonen ook vaker in steden of sterk-stedelijk gebied. Plezierzoekers vinden het belangrijk om de gezelligheid op te zoeken, of, zoals het woord zegt: plezier te maken. Ze trekken er graag op uit met vrienden of familie. De omgeving is daarbij minder van belang. Een plezierzoeker zoekt reuring, horeca en een relatief hoog voorzieningenniveau.

- **‘Rustzoekers’ meest dominante leefstijl in het zuiden:** in het gebied waar bevolkingskrimp wordt verwacht wonen veel rustzoekers, mogelijk te verklaren door het wegtrekken van (jongere) doelgroepen naar de grote steden. Hoewel de kleine kernen en de agrariërs die willen verbreden naar recreatie en toerisme mogelijk kunnen profiteren van meer bezoekers, is het belangrijk om de leefbaarheid op peil te houden (toeristische druk in balans). Monitoring en bijsturen is van belang om (op tijd) bestemmingsmanagement toe te kunnen passen.

- **Cultuurbewuste ‘Inzichtzoeker’ gemiddeld aanwezig**: Inzichtzoekers zijn mensen die intrinsiek gemotiveerd zijn om zich te verdiepen in de omgeving. Ze zijn sterk geïnteresseerd in cultuur en historie. De inzichtzoeker stapt bij elk informatiebord van de fiets. Inzichtzoekers zijn met name interessant als aan te trekken doelgroep voor bepaalde erfgoedlocaties of educatieve recreatieve attracties.

- **Verbindingszoekers** vinden het belangrijk om zich in te zetten voor iemand anders of een gemeenschappelijk doel. Als vrijwilligers voor bijvoorbeeld erfgoedlocaties of natuurbeheer zijn zij heel belangrijk voor het Groene Hart. Ze genieten van de natuur en wandelen en fietsen graag. Culturele activiteiten zijn ook aan de verbindingszoekers besteed. Verder trekken ze graag rond op hun uitstapjes en blijven ze niet op één plek hangen.

- **Harmoniezoekers** hebben een minder uitgesproken voorkeur voor bepaalde recreatievormen en worden vooral gedreven door het groepsgevoel: als de mensen om hen heen het maar naar hun zin hebben, zijn zij ook snel tevreden. Bij deze groep past bijvoorbeeld een familiecamping, huisjesparken met veel activiteiten en voorzieningen en bijvoorbeeld pannenkoekenrestaurants.

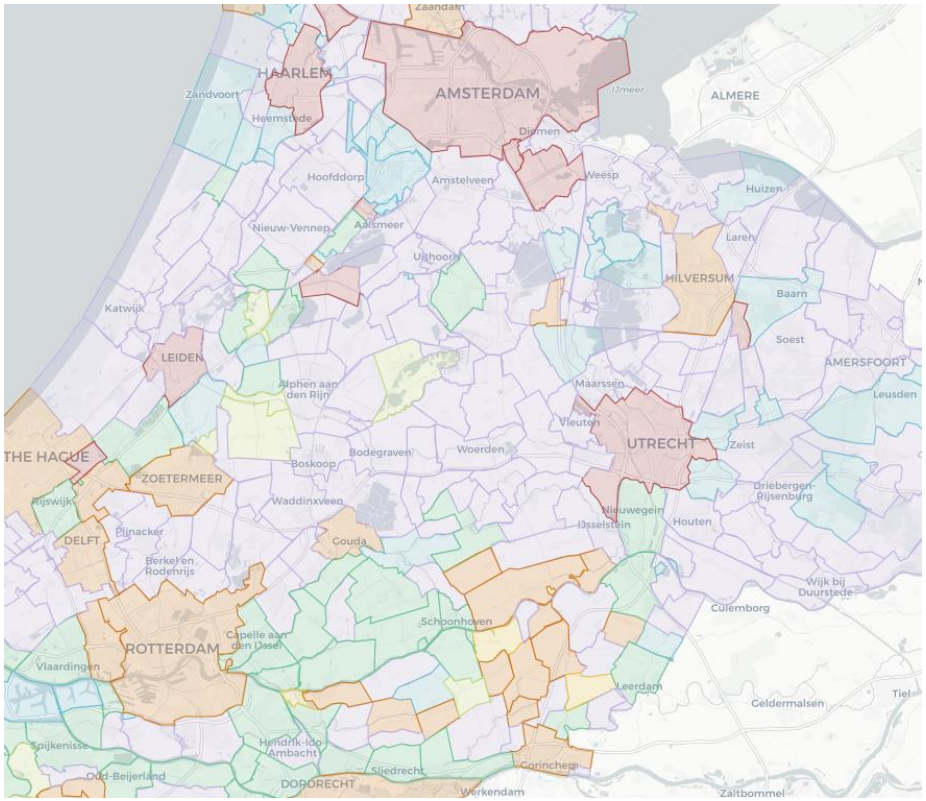

Kaart met meest voorkomende leefstijl per gemeente. Bron: Leefstijlvinder, geraadpleegd 7 mei 2025.

Bijlage 3 Overzicht thematiek gemeenten en provincies Groene Hart

Gemeente	Erfgoed en cultuurhistorie benutten/buschermen	Betere verbindingen / aanleggen verbindingen/ paden/routes	Meer toerisme aantrekken	Inzetten op waterrecreatie	Minder toerisme/overlast beperken	Combinatie met natuur en klimaat zoeken	Agrarische sector	Meer recreatiegebied	Meer natuur/groen	Verbinding naar buitengebied	Aantrekkelijk en beleefbaar landschap/beleefbaarheid	Betere bebording/informatievoorziening/ bewegwijzering (fysiek en/of digitaal)	Inzetten op jaarrond toerisme	Professionaliseren/inzetten op marketing	Verbijfsrecreatief aanbod verbeteren	Inzetten op de zakelijke markt	Betere samenwerking	Inzetten op evenementen	Verkeers/mobiliteitsknelpunten oplossen	Inzetten op cultuur/kunst
Aalsmeer			x	x			x	x				x		x	x			x	x	
Alblasserdam	x	x				x		x			x									
Alphen a/d Rijn	x	x		x		x	x		x	x	x				x			x		
Amstelveen		x				x				x		x		x				x	x	x
Amsterdam	x				x															x
Bodegraven-Reeuwijk	x	x				x	x		x	x	x									
De Bilt																		x		
De Ronde Venen	x		x	x									x	x	x	x	x			
Diemen		x		x		x			x	x	x									
Gooise Meren	x	x	x															x		
Gorinchem	x			x																
Gouda	x	x		x		x		x	x	x	x							x		
Haarlemmermeer	x	x							x						x					
Hardinxveld-Giessendam		x	x	x					x	x	x									
Hilversum																				
Ijsselstein	x	x	x						x											
Kaag en Braasem		x		x		x	x				x									
Krimpen a/d IJssel																				
Krimpenerwaard		x	x			x	x			x	x									
Lansingerland																				
Leiderdorp																				
Leidschendam-Voorburg	x	x	x			x	x		x		x			x						x
Lopik		x	x				x				x	x		x	x		x			
Molenlanden	x	x				x	x			x	x	x					x			
Montfoort	x	x	x	x		x	x		x	x	x	x		x			x	x	x	
Nieuwkoop	x	x	x	x		x	x		x	x	x			x	x		x			
Ouder-Amstel	x	x	x			x	x			x	x					x	x		x	
Oudewater		x		x			x			x				x						
Papendrecht																		x		x
Sliedrecht		x							x		x	x		x			x			
Stichtse Vecht	x	x		x	x										x	x			x	
Teylingen	x	x	x	x		x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	
Uithoorn	x	x	x	x																
Utrecht		x							x											
Vijfheerenlanden	x	x	x			x			x	x	x				x		x			
Waddinxveen		x					x			x	x	x								
Wijdemeren	x	x		x				x	x	x	x		x							
Woerden	x	x		x		x		x	x	x	x			x	x	x				
Zoetermeer																				
Zoeterwoude	x					x			x	x	x						x			
Zuidplas	x	x					x					x		x	x			x		x
Provincie Noord-Holland		x		x				x	x	x	x				x					
Provincie Zuid-Holland	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x			x			x		x	
Provincie Utrecht	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x		x	x

Tabel met overzicht van behandelde thematiek in omgevingsvisies van gemeentes en provincies in het Groene Hart. Samenvatting van bureauonderzoek door Bureau Buiten, mei 2025.

Groene Hart
BESTUURLIJK PLATFORM GROENE HART

wing
partner in ruimte en ontwikkeling

REGIONALE SAMENWERKING
ALPHEN AAN DEN RIJN
GOUDA
WOERDEN

BUREAUBUITEN
economie & omgeving